ten handelen kan het een dergelijke functie vervullen.[142] Het nog steeds toenemen van de taken van de overheid maakt dat de burger op steeds meer terreinen de overheid nodig heeft – terwijl omgekeerd de overheid ook meer en meer geneigd is en moet zijn bij haar beslissingen de burgers te betrekken.[143]

Bij een dergelijke ontwikkeling past dat het handelen van de overheid zo doorzichtig mogelijk is: het moet de overheid in toenemende mate tot zorg strekken dat de burgers weten op welke wijze zij hun belangen in hun verkeer met de overheid kunnen behartigen: de overheid moet het meer en meer tot haar taak rekenen aan haar regelingen reële bekendheid te geven. Het initiatief voor het tot stand komen van een Wet openbaarheid van bestuur[144] past in deze ontwikkeling, is een bewijs van erkenning en toepassing van het kenbaarheidsbeginsel.

2.3.2.5.4. Rechtvaardiging van differentiële verschillen

Het laatste aspect van aanvaardbaarheid dat De Groot behandelt, betreft het probleem hoe het nemen van verschillende beslissingen gerechtvaardigd kan worden. In beginsel is dit het probleem van de 'zak/slaag'-beslissing, zij het, dat hetzelfde probleem zich voordoet op ieder punt in de schaal die gehanteerd wordt: niet alleen tussen de 5 en de 6, maar ook tussen de 3 en de 4 en de 7 en de 8.

Ik behoef over dit probleem weinig meer te zeggen, omdat ik het bij de bespreking van het motiveringsbeginsel (2.3.1.7.) reeds uitgebreid behandeld heb. De Groot wijst erop dat de door hem eerder besproken psychometrische begrippen voor de aanvaardbaarheid van de in het geding zijnde beslissingen weliswaar van groot belang zijn, maar tevens dat zij nooit doorslaggevend kunnen zijn. Hoe 'waar' ook de verschillen tussen studenten zijn, hoe zeer het examen ook gaat over de dingen die wij willen weten, deze meettechnische argumenten kunnen op zichzelf nooit *beslissend* zijn voor de vraag waarom de een slaagt, de ander zakt. De Groot wijst er op dat dergelijke argumenten ertoe kunnen leiden dat beslissingen überhaupt niet op basis van de desbetreffende test genomen kunnen worden, omdat deze beslissingen niet overtuigend zijn. In dit verband gaat De Groot in op het onderscheid tussen twee verschillende soorten tests: tests die beogen geschiktheid te voorspellen, en tests die slechts prestaties willen meten. Hoewel op het onderscheid tussen beide testtypen in een aantal

142. Het hier beschreven kenbaarheidsbeginsel omvat dan ook meer dan de 'fundamentele eis' van goede toegankelijkheid tot administratieve rechtsgangen, zoals die door M. Scheltema, Beginselen van administratieve rechtspraak, *RM Themis*, 1978, p. 269, ontwikkeld is. Dat neemt niet weg dat Scheltema in een ander verband eveneens wijst op het grote belang van toegankelijkheid en kenbaarheid.

143. Vgl. M. Scheltema, *Gebondenheid van overheid en burger aan eigen voorafgaand handelen (Rechtsverwerking)*, preadvies VAR LXXIV, 1975, par. 5.

144. Staatsblad 1978, 581. Zie toch eens wat een prachtige doeleinden door middel van deze wet bereikt zullen worden: 'Als het ontwerp tot wet zal zijn verheven zal de in het bestuur opgetaste kennis tot gemeen goed worden van de samenleving die met behulp daarvan beter bij machte zal zijn om het bestuur te beïnvloeden op een wijze, die in een volwassen democratisch bestel past.' (M.v.T., p. 5, Handelingen TK, 74-75, 13418). Ondanks de ietwat snorkende formulering geeft de tekst van het laatste deel van de zin goed weer waar het bij het kenbaarheidsbeginsel om gaat.

gevallen nog wel wat valt af te dingen, is het – in het kader van het in Nederland telkenmale opnieuw oplaaiende debat over de toelating voor numerus fixus-studierichtingen – interessant om De Groot hier aan het woord te laten. Daarmee sluit ik deze paragraaf af.

'(...) there is a large and fundamental difference between predictive and measurement-based arguments and correspondingly between aptitude and achievement testing. If differential decisions near a borderline are to be supported by the predictive validity of the battery such support – by a validity coefficient of say.50 – is notoriously weak. Testees can hardly be expected to accept this type of justification if they have any rights at stake at all. In educational situations in particular where pass/fail decisions are to be made – e.g.,in admission testing for state schools – the predictive justification with its unavoidable proportion of false negatives, is unlikely to convince testees. Given the present trend (...), intelligence and aptitude tests can be expexted to become non-acceptable in an increasing number of selection situations, including industrial selection.
Achievement tests, by contrast, have another leg to stand on – apart from their predictive power. In particular if a required level is predefined (...), supporting arguments of the following types are possible and likely to be acceptable: 'This test, itself, is representative of what you ought to know before entering', or '...of what you ought to have learned during the year', or '...of what you must do well here.' In addition, achievement tests are generally felt to be more equitable than aptitude tests since the prospective testee can straightforwardly prepare for them. Alternatively, their transparency could be said to be superior (...).'

2.3.2.6. Conclusies

Ter voorbereiding op het formuleren van nadere regels op het gebied van examens voegen wij aan de in 2.3.1.8. genoemde beginselen toe het *kenbaarheidsbeginsel.* Gaat het evenwel om de vraag, hoe wij het begrip 'strijd met de redelijkheid' in art. 40 WUB van een meer concrete inhoud kunnen voorzien, dan kunnen wij volstaan met een toepassing van die beginselen van behoorlijk bestuur die wij in 2.3.1.8. hebben aangewezen. Op basis van de nu vastgestelde *algemene beginselen van behoorlijke examinering* ga ik over tot het formuleren van nadere regels waaraan examinering behoort te voldoen. Daaraan is paragraaf 3 gewijd; in paragraaf 4 zal ik bezien in hoeverre deze regels een plaats behoren te krijgen in het Academisch Statuut, dan wel deel behoren uit te maken van een door iedere faculteit te ontwerpen examenreglement.

3. REGELS BIJ EXAMINERING

3.1. Herkomst van de regels

In paragraaf 2 hebben wij de grondslagen gelegd voor het formuleren van regels waaraan examens moeten voldoen. Wij hebben gezien welke wettelijke regelingen van kracht zijn, in welke zin sommige daarvan gewijzigd zouden moeten worden om goed te kunnen functioneren, en welke algemene beginselen van behoorlijke examinering aan te formuleren regels ten grondslag dienen te liggen.

Maar wie op basis van deze uitgangspunten regels samenstelt, heeft nog geen inzicht in de vraag in hoeverre die regels corresponderen met de thans bestaande werkelijkheid op het gebied van examens. Toch is het van belang om dat te weten, want de regels zullen slechts waarde hebben, wanneer zij in de praktijk kunnen functioneren. Of dat het geval zal zijn, kan men trachten na te gaan door de in de afgelopen jaren verzamelde jurisprudentie op art. 40 WUB te bestuderen; de aldaar genomen beslissingen vormen een toetssteen voor het realiteitsgehalte van de te formuleren regels.

Nu is terecht door Van der Net en Van Wijngaarden erop gewezen dat de jurisprudentie op art. 40 op een onvolkomen wijze gepubliceerd wordt – zo van publicatie überhaupt sprake is.[145]

Gelukkig heeft de Commissie-Polak bij haar vier inventarisatie-onderzoeken, waarbij alle (sub)faculteiten en (onder)afdelingen ondervraagd werden naar de vordering van de invoering van de WUB, iedere keer gevraagd of in de betrokken (sub)faculteit of (onder)afdeling gedurende de afgelopen jaren beroepszaken aan de orde zijn geweest. De Commissie heeft mij in staat gesteld aan de hand van de ingevulde vragenlijsten die faculteiten en afdelingen te selecteren waar dergelijke beroepen hebben plaatsgevonden. Ik heb die faculteiten en afdelingen vervolgens verzocht mij de uitspraken op die beroepen toe te zenden; een belangrijk deel van de aangeschrevenen heeft aan dit verzoek voldaan, zodat ik tegen het einde van 1978 beschikte over meer dan 130 uitspraken. Naar mijn schatting had ik daarmee tenminste 50% van de beroepen die sinds de invoering van de WUB hadden plaatsgevonden, tot mijn beschikking. Hoeveel uitspraken ik van welke faculteiten heb gekregen, staat in een appendix vermeld.[146] Al deze uitspraken liggen ter inzage op het Bureau Onderzoek van Onderwijs der RU Leiden. Het spreekt vanzelf dat ik zowel aan het secretariaat van de Commissie-Polak als aan die faculteitsbesturen die mij hun medewerking verleend hebben, dank verschuldigd ben. Door hun medewerking ben ik in staat geweest de vooraf door mij geformuleerde regels te toetsen aan in de praktijk gangbare opvattingen, hetgeen in een aantal gevallen geleid heeft tot een herformulering van die regels.

3.2. Een driedeling

Regels op het gebied van examinering kunnen in een drietal categorieën worden onderverdeeld. Wie aan een examen mee wil doen en wie een examen af wil nemen, zal zich moeten houden aan de terzake bestaande *procedureregels;* vervolgens moet het examen zelf voldoen aan *regels van inhoud en vorm;* in de derde plaats moeten examens beoordeeld worden aan de hand van *beoordelingsregels.* Deze indeling volgt tot op zekere hoogte de chronologie van het examen; in

145. B.J. van der Net, De commissie van beroep van de Wet universitaire bestuurshervorming, *Tijdschrift voor Openbaar Bestuur*, 1977, *3*, p. 278. M.A. van Wijngaarden, Artikel 40 WUB in de Leidse Faculteit der Rechtsgeleerdheid, *U en H*, 1978, *24*, p. 425; Ars Aequi, 1978, p. 481.
146. Enkele na 1978 gepubliceerde uitspraken, waar ik gemakkelijk de hand op heb kunnen leggen, zijn eveneens in het onderzoek betrokken.

deze chronologie kan men nog een vierde categorie ontwaren, nl. *beroepsregels* die vastleggen hoe bezwaren tegen de genomen beslissingen afgewikkeld moeten worden. Maar omdat het bij deze laatste categorie eveneens om procedures gaat, kan zij eveneens in de eerste categorie worden ondergebracht. Daaraan heb ik de voorkeur gegeven.

De hier gegeven indeling heeft geen waterdichte schotten. Met name tussen de regels uit de eerste en uit de derde categorie bestaat soms een sterke samenhang. Zo zullen wij bij de procedureregels tegenkomen dat de examinator bij schriftelijke examens een beoordelingsvoorschrift of standaardantwoorden moet maken. Bij de beoordelingsregels treffen wij een vergelijkbare regel aan, nl. dat de examinator moet beoordelen volgens het opgestelde beoordelingsvoorschrift. Bij de eerste regel gaat het om de aanwezigheid van het standaardantwoord, bij de tweede om het gebruik dat ervan gemaakt wordt. Maar beide liggen natuurlijk dicht bij elkaar. Het nut van deze indeling bestaat hierin, dat de examinator zich de verschillende onderdelen van zijn taak kan realiseren, terwijl een student – die zich overigens van het bestaan van het merendeel van deze regels pas bewust zal worden wanneer hij het gevoel heeft onrechtvaardig behandeld te worden – uit de indeling van de regels kan opmaken, waar zijn bezwaren zich tegen richten.

Bij de formulering van iedere regel zal ik uiteenzetten op welk(e) wettelijk(e) voorschrift(en) de regel gebaseerd is en in welk(e) beginsel(en) hij zijn grondslag vindt. Tevens vermeld ik telkens één of meer uitspraken van beroepscommissies ex art. 40, waarin de regel wel of juist niet gehanteerd is. Ik heb ervan afgezien om in de tekst alle uitspraken op te nemen die bij de desbetreffende regel van belang zijn. In de eerste plaats zou een volledige opsomming de overzichtelijkheid van het betoog geen goed doen, terwijl in de tweede plaats een volledige opsomming tóch onvolledig blijft, omdat ik nu eenmaal niet beschik over alle beroepszaken die er ooit geweest zijn. Maar ten gerieve van de lezer die meer materiaal wenst, heb ik in de appendix alle relevante passages uit de uitspraken opgenomen.

De indeling van de volgende paragrafen is als volgt. Ik formuleer eerst de regel, waarna in de toelichting de argumentatie ervoor gegeven wordt alsmede de toepassing ervan in beroepszaken. Alle beroepszaken zijn voorzien van een – willekeurig – nummer. Daardoor kan de lezer constateren dat één zaak onder meer regels valt en in welke gevallen van dezelfde zaak sprake is.

3.3. De regels en hun toepassing

3.3.1. Procedureregels

3.3.1.1. De inhoud van de examenregeling

Ieder examen[147] wordt afgenomen volgens een examenregeling die door de be-

147. Zie voor mijn definitie van het begrip 'examen' paragraaf 1, p. 55.

voegde organen van de faculteit is vastgesteld. De examenregeling bevat bepalingen over de volgende onderwerpen:

a. – de toegangsvoorwaarden voor het desbetreffende examen,
– de opbouw van het examen in examenonderdelen en het gewicht van de examenonderdelen,
– het aantal keren (per jaar) dat gelegenheid wordt gegeven om examen te doen,
– de geldigheidsduur van de examenonderdelen,
– vrijstellingsregels en overgangsbepalingen,

b. – beslissingsregels,
– richtlijnen over vorm en duur van het examen,
– de organisatie van de examens,
– fraude,

c. – de omvang en de inhoud van de examenstof.

De onder a genoemde onderwerpen worden vastgesteld door de faculteitsraad, de onder b genoemde door de vaste commissie voor de examens, de onder c genoemde door de desbetreffende vakgroepsbesturen.

Toelichting

Algemeen

Dat er een examenregeling moet zijn, volgt uit de wettelijke voorschriften (vgl. de artt. 8 lid 3 en 11 lid 5 WUB zoals zij na aanvaarding van het wetsontwerp Twee-fasenstructuur zullen luiden). De bepalingen van de examenregeling vormen vaak de grondslag voor art. 40-beroepen. Naarmate het examen*reglement* – dat meer omvat dan de examen*regeling* alleen – uitvoeriger is, zal dat meer het geval zijn. Drie voorbeelden van beroepen waarbij de tekst van het examenreglement grondslag voor beroep en uitspraak is geweest:

(92) 'De belangen en handelingen van klager enerzijds en die van de faculteit, d.w.z. de examencommissie, anderzijds wegend moet worden geconstateerd dat hier sprake is van een grenssituatie, waarbij mogelijkerwijs door klager wellicht gebruik is gemaakt van een bij zekere interpretatie van de regels toelaatbaar te achten manoeuvre. Anderzijds moet worden geconstateerd dat er mogelijk kan zijn gehandeld tegen de geest van de al enige jaren als zodanig functionerende regeling, doch dat de weinig consistente regelingen (...) een wankel formeel kader vormen om op grond hiervan klager elk recht op gelijk te ontzeggen. (...)
De formele (...) en informele (...) argumenten pro en contra wegend, is de commissie tot de slotsom gekomen dat op grond van eenvoudige interpretaties van regelingen niet tot een bevredigende uitslag is te komen, doch dat een toewijzing van klagers eis, om alsnog zonder meer het cijfer (...) op te hogen, haar te ver gaat.'
De commissie besluit klager in de gelegenheid te stellen op korte termijn een nieuw tentamen af te leggen met annulering van het oude. Zij adviseert voorts dat een nieuwe regeling wordt getroffen die het 'onoverzichtelijke en op vele punten onduidelijke' reglement vervangt.

(112) 'dat het examenreglement niet direct voorziet in het antwoord op de vraag of studenten na een afwijzing voor een examenperiode de herkansingsperiode die hierop volgt kan overslaan en direct weer met de eerste periode kan beginnen; dat een dergelijke handelwijze in strijd geacht moet worden met de strekking en de bedoeling van het examenreglement, daar inbreuk gemaakt zou worden op de rechtsgelijkheid en de rechtszekerheid, welke het examenreglement tracht te waarborgen; dat dit bezwaar des te meer klemt, wanneer post hoc op een dergelijke handelwijze beroep wordt gedaan, geeft als haar oordeel te kennen, dat de DI-examencommissie in redelijkheid tot de door haar vastgestelde uitslag heeft kunnen komen en verwerpt het beroep.'

(115) 'dat het hertentamen (x) van 31 januari zonder overleg met de examencommissie en in strijd met het D II-examenreglement niet in de zelfde examenperiode als het hertentamen (y) is afgelegd,
dat de D II-examencommissie om die reden niet het recht ontzegd kan worden het afgelegde hertentamen (x) ongeldig te verklaren, dat het niet meedelen van een eindcijfer (y) in overeenstemming was met de examenregeling voor (y),
dat de examenregeling voor (y) noch verwarrend, noch strijdig met het D II-examenreglement is bevonden, (...)
dat de 'examenregeling voor (x)' een interne regeling van de afdeling (x) betreft, die beschouwd moet worden als een nadere regeling binnen het kader van de door de faculteitsraad vastgestelde regeling.'

Drie andere voorbeelden zijn opgenomen in de appendix (nrs. 88, 90, 105). Ik bespreek nu achtereenvolgens de onderwerpen die deel behoren uit te maken van de examenregeling.

Toegangsvoorwaarden

Opname van de toegangsvoorwaarden in de examenregeling is vanuit juridisch oogpunt meestal niet noodzakelijk, omdat deze voor iedere studierichting vastgesteld zijn op het voetspoor van art. 26 WWO e.v. (art. 37 e.v. WWO '81), waarin deze eisen gesteld worden, voorzover niet verwezen wordt naar 'bij of krachtens het Academisch Statuut te stellen eisen met betrekking tot de practische oefening en het deelnemen aan practische oefeningen.' Leest men die tekst nauwkeurig, dan staat er dat het deelnemen aan practische oefeningen geen deel uitmaakt van het examen, maar toegangsvoorwaarde is. Daarmee is een onderscheid gecreëerd dat eigenlijk niet bestaat: het *met succes* deelnemen aan practica is materieel te beschouwen als een examen. Het is daarom beter de 'te stellen eisen met betrekking tot de practische oefening en het deelnemen aan practische oefeningen' op te nemen als onderdelen van het examenprogramma. Twee uitspraken in kort geding van de President van de Rechtbank 's-Gravenhage, waarin vastgesteld wordt dat het zonder succes deelnemen aan practica onvoldoende is om tot het examen toegelaten te worden, zijn te vinden in de appendix (nrs. 37 en 38). Zij adstrueren de stelling dat practica in feite examenonderdelen zijn.

Wat daarvan zij, uit een practisch oogpunt is opname van de toegangsvoorwaarden in de examenregeling gewenst, omdat zij deel uitmaken van het geheel

dier regelingen. Een geheel andere vraag met betrekking tot de toegang is aan de orde geweest in een geval dat in 1979 door de Hoge Raad is beslist.[148]

De feiten waren aldus. Oberman heeft zich, na in 1969 het doctoraal rechten in Leiden te hebben afgelegd, gewend tot dr. Pos, destijds voorzitter van de vakgroep dramaturgie van de U.v.A., met de vraag of zij toegelaten kon worden tot de doctoraalstudie dramaturgie. Zij kende Pos omdat zij bij hem het bijvak dramaturgie in het kader van haar rechtenstudie had gedaan. Hoewel voor toegang tot deze studie een kandidaatsexamen in de letteren is vereist, verkrijgt Oberman toestemming, omdat toegang ook mogelijk zou zijn 'op grond van een artikel in de WWO', zoals Pos aan Oberman meedeelt na overleg met het faculteitsbestuur. Toen Oberman vijf jaar later aan alle vereisten voor het doctoraal examen voldeed, werd haar de toegang tot het formele examen geweigerd. In kort geding oordeelt de President dat Oberman alsnog tot het examen moet worden toegelaten, omdat zij op de mededelingen van de zijde van het faculteitsbestuur mocht vertrouwen. In hoger beroep wordt zij evenwel in het ongelijk gesteld, omdat (a) art. 196 lid 4 Academisch Statuut – waarin de faculteit onder omstandigheden de bevoegdheid heeft om vrijstellingen te verlenen – niet zo ruim uitgelegd kan worden dat op basis daarvan Oberman een vrijstelling verleend kan worden en (b) omdat Oberman 'die zelf als juriste het Academisch Statuut en de wet op het Wetenschappelijk Onderwijs kon kennen en begrijpen, (niet mocht) afgaan op vage mondelinge mededelingen van niet-juristen (...) om een overtuiging te verkrijgen over de voor haar zo belangwekkende vraag of zij de studie in de dramaturgie in afwijking van de bepalingen van het Academisch Statuut zou kunnen afsluiten met een doctoraalexamen zonder voorafgaand kandidaatsexamen in de letteren.'
In cassatie gaat het om dezelfde vraag: wat gaat voor, de tekst van het Academisch Statuut of de toepassing van het vertrouwensbeginsel?
De Hoge Raad oordeelt als volgt:
'Aangezien aan het door Oberman af te leggen doctoraalexamen in de door haar gekozen vrije studierichting binnen de faculteit der letteren van de Universiteit van Amsterdam volgens de artt. 175 en 180 Academisch Statuut het kandidaatsexamen in de letteren van die Faculteit vooraf moest gaan, en (...) het door Oberman vroeger aan een andere universiteit afgelegde kandidaats- en doctoraalexamen in de rechtsgeleerdheid niet konden gelden als bewijzen van bekwaamheid in gelijke mate als of in hogere mate dan voor het kandidaatsexamen in de letteren worden gevorderd, kon van de Faculteit het verlenen van een vrijstelling, de toelating tot het doctoraalexamen en de afgifte van een getuigschrift niet worden gevorderd. (...)
Middel II richt zich tegen de (...) door het Hof uitgesproken oordelen over de vraag of de Faculteit zich zo heeft gedragen dat Oberman kon en mocht vertrouwen dat die vrijstelling wel was of zou worden verleend, en of Oberman in dat vertrouwen zich zo heeft gedragen dat zij ondanks het gemis van de vrijstelling (toegang) tot het doctoraalexamen althans afgifte van het getuigschrift mocht verlangen nu zij getoond had aan de eisen van bekwaamheid voor het doctoraal dramaturgie te voldoen. Ook indien deze vragen anders zouden moeten worden beantwoord dan het Hof deed en de conclusie gerechtvaardigd zou zijn dat de universiteit door handelen of nalaten van personen dat haar kan worden toegerekend, onrechtmatig heeft gehandeld tegenover Oberman, en dat Oberman geen medeschuld te verwijten zou zijn, zou die conclusie blijkens het t.a.v. middel I overwogene nimmer tot toewijzing van voorzieningen als in het onderhavige geval door Oberman gevorderd hebben kunnen leiden. Ook dit middel kan derhalve geen doel treffen.'

148. HR 23-3-1979, *NJ* 1979, 534, m.n. M.S.

Ik plaats bij dit arrest enige kanttekeningen. De uitspraak van de Hoge Raad is onbevredigend, maar verklaarbaar. De tekst van de wet is zó duidelijk, dat er geen enkele interpretatiemogelijkheid is om in dit geval tot een bevredigende uitspraak te komen. Onbevredigend in dit geval is bovendien het tegenstrijdige gerommel van de Universiteit; onbevredigend is tenslotte het feit dat in casu deze toegangsvoorwaarde is gesteld. Waarom worden toegangsvoorwaarden gesteld? Om te waarborgen dat de betrokkenen een gerede kans maken de studie te voltooien. Oberman heeft uitstekende resultaten in haar studie behaald ondanks haar gebrek aan de vereiste vooropleiding. Een vraagteken bij deze voorwaarde is derhalve op zijn plaats – en waarschijnlijk niet alleen in dit geval. Bij de herziening van het Academisch Statuut behoort dit soort voorwaarden heroverwogen te worden. Tenslotte is dit arrest een uitstekend pleidooi om studenten tijdig en grondig in te lichten omtrent de regelingen waarmee zij (nu of vijf jaar later) te maken krijgen. Daarom behoren ook de toegangsregelingen opgenomen te worden in het examenreglement.[149]

Opbouw van het examen

In paragraaf 2.1. heb ik uiteengezet op welke gronden ik van oordeel ben dat de regels met betrekking tot de opbouw van het examen in examenonderdelen en het gewicht van die onderdelen door de faculteitsraad behoren te worden vastgesteld. Dergelijke regels kunnen in beroep niet worden aangetast, tenzij zij in strijd zijn met hogere regelingen, zoals bijv. het Academisch Statuut; men vergelijke hierna onder 3.3.1.2. Een student die dat toch probeerde, kreeg nul op zijn rekest:

(26) 'dat ter zitting nog door de raadsman kritiek is uitgeoefend op de methodiek van het (betrokken vak) en de selectiviteit daarvan alsmede op de regel dat een onvoldoende voor het (vak) of één van zijn delen meebrengt een niet slagen voor het CI, ongeacht de cijfers voor de overige CI-tentamens;
dat echter deze opmerkingen de instelling en het programma van het vak betreffen, benevens zijn plaats tussen de andere eerstejaarsvakken, een materie die blijkens art. 40 WUB – (...) – niet ter beoordeling van de commissie staat; (...).'

Het aantal keren dat gelegenheid gegeven wordt om examen te doen

De vaststelling hiervan is voor studenten van groot belang: in verband met het studievoortgangsbeginsel (vgl. deel I paragraaf 3.2.7.) is het een factor die zorgvuldig afgewogen dient te worden tegen andere facultaire taken. Is het aantal eenmaal vastgesteld, dan kan men daartegen geen beroep ex art. 40 WUB instellen. De kwestie kan eveneens aan de orde komen in het geval dat de enige examinator die bevoegd is een bepaald tentamen af te nemen, een 'sabbatical year' heeft, terwijl een student uitsluitend dit tentamen nog behoeft af te leggen om het doctoraal te behalen (het kan nog dramatischer: behaalt de student dit tentamen niet binnen een zekere periode, dan vervallen in verband met de geldende

149. Zie ook noot 118 en paragraaf 2.3.1.6. op p. 86.

beperkte geldigheidsduur andere tentamens). Regeling is derhalve van belang; overigens zijn mij geen beroepszaken bekend waarin dit onderwerp een rol speelde.

De geldigheidsduur van de examenonderdelen

Over de vraag of men geldigheidsbeperkingen mag opleggen aan behaalde examenresultaten, verschillen de meningen. Blijkens de huidige tekst van het Academisch Statuut (art. 183), de voorstellen van de Commissie-Polak en het wetsontwerp Twee-fasenstructuur is een geldigheidsduurbeperking die studenten in de voortgang van hun studie kan belemmeren, toegestaan. De aan deze beperking ten grondslag liggende gedachtegang kan zijn dat de kennis die men over een zeker deel van de stof verzamelt, aan veroudering onderhevig is; heeft men het desbetreffende examenonderdeel een tijd geleden gedaan, dan is daarmee de waarde van het betrokken onderdeel zodanig verminderd dat het niet meer als grondslag voor een uit te reiken diploma kan dienen. Deze redenering is zwak; voorzover het de stof van een examenonderdeel betreft, geldt het a fortiori de stof van een examen, dat evenwel een onbeperkte geldigheidsduur heeft. Er is evenwel een betere argumentatie: men moet voor de totale stof binnen een bepaalde periode kunnen slagen. Dit argument is natuurlijk niet bedoeld om het examen moeilijker te maken, maar om de op zichzelf in het onderwijs relevante tijdsfactor een rol te laten spelen. Ook al kan iemand iets niet in twee maanden leren (begrijpen), misschien kan hij dat wel in vier, of in zes, of in twaalf maanden. Het tempo waarin mensen dingen leren, kan wijzen op niveauverschil. Stelt men grenzen aan de geldigheidsduur, dan voert men een caesuur op niveauverschil in, overigens zonder dat men precies weet wat die caesuur betekent.

Er lijkt in de laatste jaren een tendentie te bestaan om deze wijze van selectie niet langer te hanteren. Het duidelijkste voorbeeld daarvan is te vinden in de voorstellen van de Commissie Open Universiteit. In een door deze commissie voorgestaan curriculum is het behalen van voldoende examenonderdelen – waarbij zelfs liberale eisen worden gesteld aan de onderlinge samenhang ervan – genoeg voor het uitreiken van een diploma.

J.W. Holleman is, zoals wij in deel I, paragraaf 3.2.7. gezien hebben, een uitgesproken tegenstander van beperking van de geldigheidsduur: 'studenten behoren verschoond te blijven van doublering van reeds met succes afgesloten taken of cursussen.' Hij beredeneert dat door erop te wijzen dat studenten in staat gesteld moeten worden leerwinst te behalen; wanneer zij moeten herhalen wat zij al kennen/kunnen, dan is dat voor hen verloren tijd. Vanuit onderwijskundig gezichtspunt is daar weinig tegen in te brengen, maar vanuit het gezichtspunt van degene die mensen (mede) beoordeelt op hun behaalde diploma's, wél. Een diploma, behaald na vier jaar studie, kan iets anders betekenen dan een diploma, behaald na acht of tien jaar studie.

Zowel het systeem van een beperkte geldigheidsduur van examenonderdelen als een systeem, waarbij een behaald onderdeel onbeperkt zijn waarde behoudt, lijkt derhalve verdedigbaar.

Heeft een faculteit besloten tot een regeling terzake van de geldigheidsbeperking, dan kan de toepassing van die regeling in beroep aangevochten worden. In de appendix zijn daaromtrent drie gevallen opgenomen (nrs. 62, 64 en 94).

Vrijstellingsregels en overgangsbepalingen

Differentiatie in studieprogramma's zal in de toekomst steeds meer met zich meebrengen dat dezelfde studie-onderdelen deel van verschillende studieprogramma's zullen uitmaken. Duidelijke regels omtrent vrijstellingen zullen hier moeten voorkómen, dat enerzijds dezelfde student verschillende studies zal kunnen voltooien met (vrijwel) gelijke programma's, en anderzijds rechtsongelijkheid optreedt tussen diegenen die van dergelijke regelingen gebruik wensen te maken. Gaat het om ad hoc-regels, dan dient het examenreglement tenminste te bepalen op welke manier beslist wordt over vrijstellingen. Het toegenomen en toenemende belang van de studiedifferentiatie rechtvaardigt opname van dergelijke regels in het examenreglement.

Bij overgangsbepalingen heb ik in eerste instantie eveneens het oog op formele bepalingen die voorschrijven hoe gehandeld moet worden wanneer wijzigingen in studieprogramma's worden aangebracht. Te denken valt daarbij aan bepalingen die regelen hoe lang van te voren wijzigingen aangekondigd moeten worden, hoe lang van te voren de materiële overgangsbepalingen vastgesteld en bekend gemaakt moeten zijn en welke instantie de bepalingen in concreto toepast. Vergelijk voor een tweetal zaken waarin overgangsregelingen een rol speelden de zaken 88 en 116, die hierna onder 3.3.1.10 zijn opgenomen. Dat beide soorten regelingen door de faculteitsraad vastgesteld moeten worden, vloeit voort uit het feit dat dergelijke regelingen beschouwd kunnen worden als delen van het onderwijsprogramma; voorzover zij dat evenwel niet zijn, zal in de toekomst de vaste commissie voor de examens eraan te pas moeten komen (bijv. wanneer het gaat om de vraag welke combinatie van cijfers tijdens het overgangsrégime tot slagen of zakken leidt). De toepassing van de regels zal in handen zijn van de betrokken examencommissie.

Beslissingsregels

Met de onder b in de regel genoemde term *beslissingsregels* vat ik samen wat de Commissie-Polak heeft genoemd 'voorschriften die betrekking hebben op de beoordeling van de prestaties van de examinandi (de z.g. ''zak/slaagregelingen'' en ''compensatieregelingen'').'

Ik gebruik de term 'beslissingsregel' in plaats van 'beoordelingsvoorschrift' omdat ik deze laatste wil reserveren voor de wijze waarop examenwerk van een score voorzien wordt zónder dat daarbij tevens sprake is van het nemen van een beslissing op basis van deze score (zie ook 3.3.1.7.).

Het enige mij bekende geval waarin tegen een dergelijke beslissingsregel beroep is aangetekend, werd als volgt behandeld:

(44) 'dat als regel van facultair gewoonterecht geldt dat studenten die in september of de-

cember voor het C1-examen een uitslag behalen van 7-6-6-5 geacht worden te zijn geslaagd onder de voorwaarde dat zij alsnog, voorafgaande aan het C2-examen, een voldoende behalen voor het onderdeel waarin een 5 werd behaald;
dat evenwel geen – van het examenreglement afwijkende – regel van gewoonterecht bestaat in gevallen als het onderhavige waarin de uitslag luidt 7-7-6-4;
dat naar het oordeel van de Commissie het behalen van een uitslag van 20 punten en een 4 niet gelijk kan worden gesteld met het behalen van een uitslag van 19 punten en een 5;
dat het derhalve de examencommissie niet vrijstond klager alsnog een herkansing te geven in het onderdeel (x); (...).'

Twee andere gevallen waarin onduidelijkheden over de bestaande beslissingsregels bestonden, staan vermeld in de appendix (nrs. 42 en 93). Bij haar bespreking van de beslissingsregels spreekt de Commissie-Polak niet van *regels,* maar van *richtlijnen,* 'om aan te geven dat in bijzondere omstandigheden daarvan kan worden afgeweken in het voordeel van de betrokken studenten, zulks ter beoordeling van de examencommissie.[150] Nu lijkt het op het eerste gezicht verstandig om al van te voren rekening te houden met bijzondere omstandigheden, maar aan de andere kant schept een dergelijk voorbehoud ook kansen voor een onbillijke behandeling, zoals het volgende geval laat zien.

(90) Een student ging (mede) in beroep, omdat hij op grond van dezelfde cijfers waarmee een collega geslaagd was, zakte voor zijn eerste studiejaar.
De desbetreffende beroepscommissie oordeelde dat
"1. de procedure voor de beoordeling van de uitslag van het bedoelde examen juist is geweest;
2. de beslissingsregels nauwkeurig zijn gevolgd;
3. dientengevolge (het) beroep ongegrond is.'
Als toelichting voegde de commissie daaraan toe, dat de cijfers van de andere student op dezelfde wijze tot stand waren gekomen als bij appellant, maar dat 'de examencommissie, gebruik makend van haar recht om in bepaalde gevallen ten gunste van de kandidaat af te wijken van de beslissingsregels, tijdens de uitslagvergadering besloten (heeft) hem te laten slagen.'

Ik vind dat er in dit geval op een verkeerde manier gebruik gemaakt is van de 'bijzondere omstandigheden'; hier wordt op een oncontroleerbare manier onderscheid gemaakt tussen studenten die op relevante punten gelijk zijn. Naar mijn mening behoren 'bijzondere omstandigheden' geen rol te spelen bij het toekennen van cijfers, omdat daarmee het gelijkheidsbeginsel geschonden wordt. Als men eenmaal heeft afgesproken dat men voor een bepaald tentamen (of examen) een aantal punten moet behalen, dan zijn er uitsluitend argumenten *buiten* de sfeer van het tentamen (of examen) te bedenken (ziekte, huiselijke omstandigheden, e.d.) die een ongelijke behandeling zouden kunnen rechtvaardigen. Maar bij de beslissing omtrent examenresultaten behoren zij geen rol te spelen: gelijke gevallen behoren gelijk behandeld te worden, en gelijk betekent hier niet meer en niet minder dan het behaalde aantal punten op het examen.

150. *Gewubd en gewogen*, p. 153.

'Bijzondere omstandigheden', voorzover zij *binnen* de sfeer van het examen liggen, behoren in het cijfer verdisconteerd te worden. Is het behaalde aantal punten in verband met de gestelde eisen voldoende, dan betekent dat voor iedereen die tenminste dat aantal punten behaald heeft, een voldoende, en voor alle anderen een onvoldoende. Zie ook hierna onder 3.3.1.9.

Bijzondere omstandigheden kunnen wél een rol spelen bij het toekennen van extra tentamenfaciliteiten e.d. Het gelijkheidsbeginsel laat een dergelijke aparte behandeling ook toe, omdat de bijzondere omstandigheden het geval verschillend kunnen maken van andere gevallen. Men vergelijke de in de appendix afgedrukte gevallen 110 en 121. Een laatste beroep inzake de toepassing van beslissingsregels staat, met enig commentaar, eveneens in de appendix (nr 118).

Richtlijnen over vorm en duur van examens

Met de door mij gebruikte formulering wijk ik af van de voorstellen terzake van de Commissie-Polak en het wetsontwerp Twee-fasenstructuur, die de bevoegdheid om richtlijnen over vorm en duur van de examens op te stellen willen toekennen aan de faculteitsraad.[151] Het lijkt mij beter dat bij ieder examen(onderdeel) ad hoc besloten kan worden hoe de inrichting ervan zal zijn. Besluiten daarover behoren te passen in de door de vaste commissie voor de examens te geven algemene richtlijnen, die bijvoorbeeld kunnen inhouden dat de duur van examens aan vast te stellen onder- en bovengrenzen gebonden wordt, dat besluiten over de vorm van het examen door de betrokken examinator worden vastgesteld voorafgaand aan de desbetreffende cursus, enz.

Uit de jurisprudentie blijkt dat er faculteiten zijn die richtlijnen van deze aard kennen, maar ook dat faculteiten die ze niet hebben, ze node missen. Hieronder staan twee uitspraken, één uit een faculteit met, en één uit een faculteit zonder richtlijnen op dit gebied. Een aantal andere uitspraken is te vinden in de appendix (nrs. 53, 55 en 106).

(5) 'Overwegende dat het reglement (...) bepaalt dat de vakken (...) schriftelijk worden getoetst met een mondelinge nabespreking; overwegende dat de voor de hand liggende interpretatie van deze regel meebrengt dat van de nabespreking slechts kan worden afgezien als de (...) commissie reeds door de schriftelijke toets tot de overtuiging is gekomen, dat de candidaat aan de gestelde normen beantwoordt;
overwegende dat deze nabespreking o.a. na de schriftelijke toets (x) die tot het judicium "onvoldoende" leidde, niet heeft plaatsgevonden;
besluit unaniem dat aan eiser alsnog gelegenheid tot een nabespreking betreffende het vak (x) dient te worden gegeven.'

(41) 'Hoewel de docent de wijze van tentamineren vaststelt is de commissie van oordeel dat de wijze van tentamineren van invloed kan zijn op het studiegedrag, zodat het wenselijk is ruim tevoren deze wijze bekend te maken (...)
De meerderheid van de commissie is van mening dat het bovengeschetste voldoende twijfel geeft aan de betrouwbaarheid van de toetsingsprocedure en dat daarom op korte ter-

151. Zie ook paragraaf 2.2.1.2. op p. 66.

mijn (...) de studenten in de gelegenheid moeten worden gesteld opnieuw geëxamineerd te worden.
De (desbetreffende) afdeling maakt direkt na het bekend worden van deze uitspraak het tijdstip en de vorm van het examen bekend.'

Bij het opstellen van deze richtlijnen moet men zich rekenschap geven van de tekst van het Academisch Statuut, die voor dit onderwerp relevante bepalingen bevat. Vgl. bijv. de volgende beroepszaak en het in de appendix onder nr. 106 afgedrukte geval. Zie ook 3.3.1.2. onder e.

(114a) 'overwegende,
1. dat één van de bezwaren, uiteengezet in uw beroepsschrift van 14 december 1972, het mondeling examineren van meer dan één kandidaat tegelijk betrof,
2. dat de mondelinge ondervraging op 3 december 1972 geacht moet worden een onderdeel te zijn van het doctoraal*examen* waarop derhalve de examenbepalingen van het Academisch Statuut (waaronder artikel 190, sub 2) van toepassing zijn,
stelt vast dat bij het afgenomen mondelinge examen niet voldaan is aan het vastgestelde in art. 190, sub 2,
verklaart het te betreuren in eerste instantie uw beroepschrift te hebben afgewezen.
Deze afwijzing geschiedde voordat de commissie kennis had genomen van de betreffende artikelen van het Academisch Statuut (...).'
De commissie besloot vervolgens enige artikelen uit het AS toe te zenden aan de Onderwijscommissie, de Faculteitsraad en de diverse examencommissies.

Organisatie van examinering

De regeling van de organisatie of 'de regelen met betrekking tot de goede gang van zaken tijdens de examens en met betrekking tot de in dat verband te nemen maatregelen' – zoals art. 11 lid 5 WUB dit deel van de taken van de vaste commissie voor de examens na aanvaarding van het wetsontwerp Twee-fasenstructuur zal omschrijven – kan een betrekkelijk uitvoerig geheel zijn. Naarmate een faculteit – of studierichting – groter is, zijn meer formele regels nodig; te denken valt aan regels terzake van aanmelding, terugtrekken, ziekte, te laat komen, enz. Over beide laatste aspecten hebben beroepszaken gehandeld. Zij zijn opgenomen in de appendix (nrs. 70 en 65). Verpaalen heeft een min of meer uitvoerige passage in zijn boek gewijd aan het 'eeuwige te laat', dat naar zijn indruk 'dikwijls wortels heeft in de diepere of minder diepe lagen van de psychische structuur van de betrokkenen'.[152] Zo steekt de lezer nog eens iets op.

Fraude

Op grond van het onder het vorige kopje geciteerde (nieuwe) artikel 11 lid 5 WUB zal eveneens 'adequaat kunnen worden opgetreden tegen frauduleus handelen van de examinandus bij het examen', aldus de Memorie van Toelichting.[153] Beziet men fraude uitsluitend uit het oogpunt van de examinering, dan

152. Verpaalen, op. cit., p. 50.
153. M.v.T., p. 72.

kan men constateren dat het onderzoek als gevolg van aan de student toe te rekenen factoren mislukt is en derhalve herhaald zal moeten worden. Over de wijze waarop men fraude wenst te behandelen, zal het examenreglement bepalingen moeten bevatten; een niet onbelangrijk deel van het examenreglement van de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam is zelfs hieraan gewijd.[154]
De door de faculteitsraad van de LH Wageningen vastgestelde regeling luidt als volgt:

'Van gevallen van bedrog, wangedrag of andere onregelmatigheden bij examens dient onmiddellijk door de examinator of een namens deze toezicht houdende ambtenaar rapport te worden opgemaakt dat wordt ingediend bij de betrokken examencommissie.
Hij is bevoegd de betrokken kandidaat van verdere deelname aan het betrokken vakexamen of tentamen uit te sluiten. De examencommissie neemt kennis van het rapport en hoort de betrokkenen. Zij kan de kandidaat afwijzen en eventueel voor maximaal een jaar van één of meer vakexamens en tentamens uitsluiten. Zij meldt het gebeurde aan de Coördinatie Commissie voor de Examens waarop tevens beroep mogelijk is.'

Het bestaan van deze bepaling heeft overigens moeilijkheden op dit punt niet verhinderd, hetgeen onder meer kwam doordat een examinator niet conform dit artikel handelde, toen hij een geval van fraude veronderstelde.

(1) Hij stelde de student voor om het examen mondeling te vervolgen onder de voorwaarde dat de student de fraude zou toegeven en zou vertellen hoe hij daartoe in staat was geweest. Toen de student de fraude ontkende, weigerde de examinator een uitslag te geven, waarna de student bij de examencommissie in beroep ging. Deze besloot de examinator te adviseren de student voor het tentamen een onvoldoende toe te kennen. Zowel de houding van de examinator als die van examencommissie werd door de vervolgens door de student ingeschakelde beroepscommissie gelaakt; het toekennen van de onvoldoende, omdat 'het de (beroeps)commissie (ontgaat) dat examenwerk als het onderhavige, dat door (...) de examinator niet wordt beschouwd als een weergave van de vakkennis van de examinandus, op juiste wijze kan worden gehonoreerd, laat staan zou moeten worden gehonoreerd met een onvoldoende. Derhalve acht de commissie het vorenbedoeld advies onbegrijpelijk en onjuist.' De commissie, die fraude aannemelijk achtte, besloot tenslotte dat 'appellant ten spoedigste in de gelegenheid dient te worden gesteld om de gebrekkig behandelde nasleep van het onvoltooide examen (...) te boven te komen door het aflegge van een nieuw examen (...).'

Twee andere fraude-gevallen zijn opgenomen in de appendix (nrs. 67 en 78). De vraag, tenslotte, of een gegeven beoordeling in verband met fraude of plagiaat achteraf herzien kan worden, bespreek ik aan het einde van 3.3.1.10. naar aanleiding van het aldaar eveneens opgenomen geval 78.

Omvang en inhoud van de examenstof

Dat de omvang en de inhoud van de examenstof duidelijk omschreven moeten

154. Vgl. ook O.A.C. Verpaalen, Reaktie op spieken, *U en H*, 1976, *23*, p. 51 e.v.

zijn, spreekt vanzelf. Als dat niet het geval is, kan van een rationele examenprocedure geen sprake zijn, omdat men dan niet weet wat men op het examen bij de student onderzoekt. Wat onder de omvang van de examenstof verstaan moet worden, wordt besproken in 3.3.2.1. In de examenregeling behoeft natuurlijk niet precies de omvang en inhoud van de stof opgenomen te worden; men kan volstaan met op te nemen wanneer mededelingen daaromtrent uiterlijk aan de studenten bekend moeten zijn.

Neemt men bepalingen omtrent de omvang en de inhoud van de examenstof op in de examenregeling, dan is daarmee de kenbaarheid ervan (vrijwel) gegarandeerd. Om deze reden heb ik deze aspecten in de geformuleerde regel opgenomen.

Art. 17 lid 6 WUB (art. 97 lid 2 WWO 1981) bepaalt dat het bestuur van de vakgroep verantwoordelijk is 'voor de nadere regeling en de uitvoering van het onderwijsprogramma'; het is daarvoor verantwoording verschuldigd aan de faculteitsraad. Daarom spreekt het ook vanzelf dat de vakgroep terzake opereert binnen het kader van het door de faculteitsraad vastgestelde onderwijsprogramma en de opbouw van het examen.

In een faculteit, waar vastgesteld was dat omvang en inhoud van het examen voor de aanvang van het desbetreffende semester bekend moesten zijn, deed zich de volgende beroepszaak voor:

(75) 'De eerste klacht gaat daarover, dat klager in zijn belang is geschaad door het niet beschikbaar stellen van het collegedictaat. Blijkbaar moet deze klacht zo worden gelezen dat klager bezwaar heeft tegen het besluit van de sektie om de vervolgdelen van de syllabus op andere wijze te distribueren dan met het eerste deel is geschied en tegen het op onvoldoende wijze bekendheid geven aan dit besluit.
Met klager is de beklagkamer van mening dat van de wijziging van de plaats van uitgifte summier mededeling is gedaan (op het vakgroepsmededelingenbord en tijdens de colleges).
Anderzijds kan hier tegenover worden gesteld dat een redelijk denkend student had moeten begrijpen dat de syllabus uit meer dan één deel bestond.
Dit kon blijken uit

a. de verstrekking van een zgn. knipkaart. Een knipkaart wordt uiteraard alleen verstrekt, indien het in de bedoeling ligt vervolgdelen uit te geven.
b. de omvang van de syllabus. Klager was afgegaan op de tekst van de studiegids waarin als verplichte litteratuur stond vermeld o.a. "de collegestof." Nu het eerste deel slechts uit 19 pagina's bestond, had klager kunnen begrijpen dat meer delen moesten volgen.
c. de inhoud van de syllabus. Op pagina 3 van deel 1 van de syllabus worden 5 te bestuderen besluiten vermeld, waarvan alleen het eerste besluit in deel 1 wordt behandeld, zodat het voor de hand lag te veronderstellen dat de overige besluiten in vervolgdelen zouden worden behandeld.

Nu er zodanige aanwijzingen waren dat de syllabus uit meer dan 1 deel moest bestaan en het bovendien zeer eenvoudig was om door middel van raadpleging van het vakgroepsmededelingenbord of het informeren bij de vakgroepsecretaresse of bij de docent op de hoogte te komen van de feitelijke gang van zaken, meent de beklagkamer dat, nu klager geen enkele poging heeft ondernomen zich hieromtrent duidelijkheid te verschaffen, deze klacht niet gegrond kan worden bevonden.

De tweede klacht gaat daarover dat de aanvullende litteratuur niet in de studiegids is vermeld.
Volgens in de faculteit gangbare gedragsregels, die ter voorkoming van aantasting van belangen van studenten zijn vastgesteld in de randvoorwaarden selectie (...), moet aan het begin van het semester een schriftelijk limitatief overzicht van te bestuderen stof aanwezig zijn, eventueel met uitzondering van stof op enkele ondergeschikte punten. Aan deze eis is door de sektie voldaan door tijdig een informatiestencil beschikbaar te stellen. Klager meent ten onrechte dat deze informatie reeds in de studiegids vermeld moet staan. Ook deze klacht kan derhalve niet als gegrond worden aangemerkt. (...)'

In de appendix is een tweede beroepszaak opgenomen, waarin geklaagd wordt over onduidelijkheid van de omvang van de examenstof (nr. 114).

Ik ben daarmee aan het einde gekomen van de toelichting op de eerste regel. Het zal de lezer zijn opgevallen dat deze regel niet zozeer het karakter heeft van een gedragsregel, maar meer van een opsomming van onderwerpen die in de examenregeling thuishoren. Dat is juist: deze regel biedt het kader waarbinnen de overige regels, in het bijzonder de procedureregels, opereren.

Datzelfde geldt ook voor de volgende regel, die het beroepsrecht van de student behandelt.

3.3.1.2. Beroep tegen beschikkingen in het kader van de examinering

Studenten moeten beroep kunnen aantekenen tegen beschikkingen die over hen in het kader van de examinering worden genomen. Er is een reglement dat de beroepsprocedure vastlegt.

Toelichting

Deze regel spreekt, gegeven het bestaan van art. 40 WUB, in beginsel voor zichzelf; het zal de lezer duidelijk zijn dat hij veel ruimer is geformuleerd dan de thans geldende tekst: de formulering is erop gericht overeen te komen met de tekst, zoals die is voorgesteld in het wetsontwerp Twee-fasenstructuur en in de WWO 1981 (art. 122). De tweede zin beoogt dwingend op te leggen dat de precieze beroepsgang wordt vastgelegd; ik heb in het midden gelaten of dat op universitair dan wel (sub)facultair niveau moet gebeuren, omdat deze keuze op het moment waarop ik dit schrijf, nog niet gemaakt is. Mijn voorkeur voor een procedure op universitair niveau heb ik in 2.2.1.3. uitgesproken. Dát er een procedure wordt vastgelegd, is evenwel zonder meer noodzakelijk, en dat in deze procedure gebruik wordt gemaakt van algemeen erkende juridische regels is even vanzelfsprekend als belangrijk om vast te stellen: in een aantal door mij onderzochte beroepszaken is met elementaire rechtsregels de hand gelicht; niet uit onwil, maar uit gebrek aan kennis. Het voorstel om in iedere beroepscommissie tenminste één jurist te benoemen, verdient reeds daarom ondersteund te worden. Voorbeelden van strijd met algemeen geldende rechtsnormen zijn: de beroepscommissie vergadert achter gesloten deuren en hoort partijen (voorzover dat al gebeurt) niet in elkaars aanwezigheid; de commissie deelt, zonder de betrokkenen gehoord te hebben, na afloop van haar beraad de beslissing zonder

enige motivering mee; delen van uitspraken zijn onderling strijdig; de commissie stelt zelfstandig een ander cijfer in de plaats van het cijfer van de examencommissie; de commissie keurt een uitspraak van de faculteitsraad af en beslist in strijd daarmee.

Over al deze uitspraken zijn vele bladzijden vol te schrijven. Ik zal dat niet doen; de lezer moet het met deze opsomming stellen. Men moet niet vergeten dat deze beroepszaken aan de orde zijn geweest in de eerste jaren waarin beroep mogelijk was, terwijl het betrokken wetsartikel wel bijzonder weinig houvast gaf. Er is dan ook alle reden om te verwachten dat de gang van zaken, voorzover nodig, snel zal verbeteren. Er zijn trouwens reeds vanaf het begin faculteiten geweest die de gehele beroepsgang uitstekend hebben opgezet, en die uitstekende beslissingen hebben opgeleverd. Het zal niemand verbazen, dat dat vooral de juridische faculteiten zijn geweest – maar dat waren niet de enige.

Over de beroepsgang behoef ik, na het verschijnen van het boek van Verpaalen, niet uit te weiden; wel wil ik enkele opmerkingen maken over de vraag, in welke gevallen beroepen ontvankelijk zijn.
Er zijn vijf groepen te onderscheiden.

a. Gevallen waarin het beroep zich richt tegen de toepassing van de geldende regels, voorzover deze niet rechtstreeks betrekking hebben op het examen. Hierbij valt te denken aan kwesties als ziekte en tijdige aanwezigheid, maar ook aan interpretatieproblemen in geval studenten vallen onder speciale regelingen, e.d. Beroepen die zich tegen de toepassing van deze regels richten, zijn (in het beoogde wettelijke regime) in beginsel ontvankelijk; zij richten zich tegen beschikkingen van examencommissies of examinatoren (vgl. art. 40 WUB uit het wetsontwerp Twee-fasenstructuur en art. 122 lid 2 sub a WWO '81).
Richten zij zich tegen de regelingen zelve, dan zijn zij niet ontvankelijk.

b. Wanneer regels en normen op examenbeoordelingen worden toegepast, zijn beroepen daartegen eveneens in beginsel ontvankelijk; wie meent dat zijn examen onjuist beoordeeld is in het licht van de geldende beoordelingsvoorschriften, kan rekenen op een onderzoek door de beroepscommissie. Bij de bespreking van het motiveringsbeginsel (2.3.1.7.) hebben wij geconstateerd, dat de beoordeling van de commissie marginaal zal zijn: de commissie beoordeelt of een redelijk oordelend examinator tot deze uitslag kon komen.

c. Beroep tegen examenvragen zelf en de beoordeling daarvan in het algemeen staat eveneens open; de examenvragen en de beoordelingsnormen vormen de motiveringsgrondslag van de aangevochten beschikking. In een noot onder een beroepszaak in de Leidse Faculteit der Rechtsgeleerdheid heeft Feldbrugge over deze kwestie het volgende opgemerkt:

'... schijnt de commissie impliciet erkend te hebben dat de te toetsen "beoordeling van de examenresultaten" uit art. 40 niet alleen betrekking heeft op de vaststelling van het peil van de antwoorden die een individuele student op een examenvraag heeft gegeven, maar op het gehele beoordelingsproces d.w.z. inclusief de kwaliteit van de examenvragen in het algemeen. Hoewel de commissie het hierbij niet zegt, lijkt mij dat zo ergens hier de beperking van de marginale toetsing moet gelden: de commissie moet uitgaan van de deskundigheid (en vanzelfsprekend ook de goede trouw) van de examinator en slechts beoordelen of een redelijk examinator een dgl. vraag had kunnen stellen. Dat de kwestie van de kwaliteit van de vragen in het algemeen, en van de kwaliteit van een individueel antwoord op een examenvraag uiteindelijk soms niet te scheiden zijn, blijkt uit het geschil over de beoordeling van het antwoord van N.N. op vraag 11; de stelling van de verzoeker was hierbij dat zijn afgekeurde antwoord juist door de dubbelzinnige vraagstelling was opgeroepen.'[155]

Laat men niet toe, dat examenvragen en de wijze van beoordeling door de beroepscommissie aan onderzoek worden onderworpen, dan wordt het terrein waarop een beroep tegen examens mogelijk wordt, ernstig beperkt, doordat één van de belangrijkste pijlers waarop examenbeschikkingen steunen, onkwetsbaar voor beroep wordt. Dat neemt niet weg dat Feldbrugge gelijk heeft, wanneer hij opmerkt dat 'zo ergens, hier' de toetsing marginaal behoort te zijn. Even verder in zijn noot werkt hij deze stelling nader uit:

'Ook bij vragen rijzende bij de *correctie* van het werk van N.N. ben ik ervan uit gegaan dat het de taak van de commissie was marginaal te toetsen (...) zoals dit m.i. eveneens bij de *beoordeling van de examenvragen* het geval zou moeten zijn (...). De wenselijkheid, de gehele examenprocedure (...) slechts marginaal te toetsen, is vooral te stoelen op de omstandigheid dat de commissie er niet voor toegerust is om qua deskundigheid in het betrokken vak het beter te weten dan de examinator, en op het vermoeden dat de examinator (vakgroep) zich reeds heeft ingespannen om een zo onpartijdig en objectief mogelijke beoordeling te bereiken (m.a.w. de vakgroep streeft, anders dan de particulier in de rechtsstrijd, geen rechtmatig persoonlijk belang na). Dit alles neemt niet weg dat er blijkbaar op verschillende gebieden marginale toetsing van uiteenlopende diepgang mogelijk is. Het komt mij in ieder geval in de onderhavige zaak voor dat de armslag voor de commissie (...) veel kleiner is bij het beoordelen van de kwaliteit van de vragen dan bij het beoordelen van de kwaliteit van de antwoorden van een individuele candidaat.'

Een voorbeeld van een beroepszaak die volgens de lijn van deze argumentatie gewezen is, luidt als volgt:

(29a) 'dat de commissie de vierde klacht aldus leest dat klager hier enerzijds bezwaar maakt tegen het door examinatoren toegepast becijferingssysteem in het algemeen en anderzijds tegen de toepassing van dit systeem op zijn werk;
dat de commissie ten aanzien van het eerste gedeelte van deze klacht oordeelt dat een niet-gelijkmatige puntenverdeling per vraag op zichzelf niet kennelijk onredelijk is; dat dit overigens niet wegneemt dat er daardoor bij het eindresultaat van een onnodige "cijfervergroving" sprake kan zijn, in het bijzonder in het geval dat een student zich bij meer dan één vraag met zijn antwoord juist onder de marge bevindt en daardoor, een aantal malen het cijfer nul scorende onevenredig benadeeld kan worden; dat de eis van een 60% score om een voldoende te kunnen behalen de commissie geenszins onredelijk voorkomt; (...).'

155. Vgl. *Trias*, 1973, *1*, nr. 3, p. 6.

d. Beroep tegen de beslissingsregels zoals die door de vaste commissie voor de examens zijn vastgesteld, is niet mogelijk. Dat spreekt vanzelf: de beroepscommissie is er niet om deze regels op hun juistheid te toetsen (tenzij zij in strijd met hogere regelingen zijn; zie hierna onder *e*), zij moet slechts nagaan of de regels juist toegepast zijn. Dat het onderscheid tussen de onder *c* en *d* genoemde groepen subtiel kan zijn, bewijzen de volgende drie beroepszaken, die alle in dezelfde faculteit zijn aangespannen. Het zijn overigens de allereerste beroepszaken die in deze faculteit aan de orde zijn geweest.

(125) Het beroep in de eerste zaak steunde op de volgende vier grieven:
'I Het gegeven onderwijs en de verplicht gestelde literatuur vormen geen voldoende voorbereiding op de inhoud van het tentamen;
II De graad van moeilijkheid van het tentamen is voor een bijvak vergeleken met andere bijvakken, onevenredig hoog (...)
III Er zijn te strenge maatstaven gesteld, gezien het percentage afgewezen studenten van 52;
IV Het tentamen is afgenomen op een manier waarop computerbewerking mogelijk was, zonder dat evenwel deze bewerking heeft plaatsgevonden waardoor de betrouwbaarheid van de uitslag twijfelachtig is.
Ten aanzien van de eerste drie grieven meent de commissie dat deze gericht zijn tegen beleidsbeslissingen van algemene strekking, aangezien het hier inhoud en vorm van gegeven onderwijs betreft alsmede eisen, te stellen aan de kennis van hen die onder meer in het onderwijs vervatte stof getoetst wensen te zien.
O.g.v. deze overweging is het beroep voorzover steunend op deze drie grieven niet ontvankelijk.'

Op grond van de hiervoor ontwikkelde gedachtengang is deze overweging van de commissie in geen der drie gevallen juist. De eerste grief is ongelukkig geformuleerd, en zou beter aldus geluid kunnen hebben: 'het tentamen vormde geen goede afspiegeling van het gegeven onderwijs en de verplicht gestelde literatuur', waardoor duidelijker tot uiting zou zijn gekomen dat de kwaliteit van het tentamen in het geding was. Ook bij de tweede en derde grief gaat het om de kwaliteit van het tentamen; weliswaar zal bij de beoordeling van dergelijke grieven door de commissie inderdaad grote terughoudendheid betracht moeten worden, maar ook hier gaat het om de beoordeling van de beoordelingsnormen.[156]

156. Bij grieven die vergelijkbaar waren met die onder II en III genoemd, heeft een commissie van de Leidse juridische faculteit eens haar bevoegdheid in het midden gelaten:
'... dat zij echter betwijfelt of (de) formulering (van art. 40) een beroep als het onderhavige toelaat, waarin appellant zijn bezwaren in wezen niet richt tegen de behandeling die *hij* heeft ondergaan (...), maar tegen de collectieve behandeling van de gehele groep die tentamen aflegde en tegen de collectieve beoordeling der groep, met andere woorden tegen de zwaarte c.q. de strenge beoordeling van het tentamen als zodanig; (...)
dat de commissie, gezien de wens van beide partijen om een uitspraak ten principale te verkrijgen, en gezien de inhoud der uitspraak, heeft gemeend in deze zaak geen beslissing te nemen over de vraag of zij wel bevoegd is en het beroep in dit opzicht ontvankelijk, en in het navolgende veronderstellenderwijze van een bevestigend antwoord op die vragen wil uitgaan; (enz.)'. Het feit dat de commissie hierover geen beslissing heeft willen nemen, is uitvoerig en grondig bekritiseerd door →

(126) Op grond van deze uitspraak heeft de betrokken vakgroep, toen zij een volgende keer weer bij een vergelijkbaar beroep betrokken was, betoogd dat 'klaagsters beroep kennelijk niet ontvankelijk is omdat het zich richt tegen de vaststelling van beoordelingsnormen, welke normen een algemeen verbindend karakter hebben en als zodanig niet beroepbaar zouden zijn.' Neen, oordeelt ditmaal de commissie: 'met klaagster is (zij) van oordeel dat haar beroep zich niet richt tegen een algemeen verbindend voorschrift maar tegen een beschikking die beweerdelijk zou zijn genomen met toepassing van andere normen dan tevoren aan klaagster waren meegedeeld. De commissie acht de klaagster in haar beroep ontvankelijk (...).'

(127) Het derde beroep in deze serie leidt niet tot een duidelijke conclusie. De commissie was verdeeld; de meerderheid was van mening dat de bewoordingen van de wet toelieten dat 'een beroep niet alleen de beoordeling van de studieresultaten maar ook de examenprocedures kon regarderen.' De minderheid van de commissie leidt uit de bewoordingen van de wet juist af, dat een beroep zich niet tegen de examenprocedure zelf kan richten. 'Dit laatste zou de commissie ex art. 40 ook administratiefrechtelijk gezien een ongehoord toetsingsrecht te geven. De art. 40-commissie zou aldus een beroepsinstantie zijn tegen algemene besluiten van vakgroepen en evt. (faculteits)bestuur. Ook in de twee vorige uitspraken die in onze faculteit gegeven zijn o.g.v. art. 40 zijn de desbetreffende commissies uitgegaan van niet-ontvankelijkheid van een beroep tegen algemeen verbindende voorschriften. (...) Het door een commissie uit onze faculteit opgestelde ontwerp beroepsregeling ex art. 40 WUB tenslotte bepaalt in een art. 1 lid 2:
'Besluiten van algemene strekking, inhoudende de regels of normen voor de beoordeling van examenresultaten, zijn van beroep uitgesloten.'

Merkwaardig in deze laatste uitspraak is in ieder geval dat de minderheid van de commissie zich beroept op beide daarvoor gegeven uitspraken, hoewel duidelijk is dat die met elkaar in tegenspraak zijn. Het verschil van mening draait om de betekenis van de begrippen 'examenprocedure' en 'beoordeling van examenresultaten'. Laat men onder het begrip 'beoordelingsprocedure' méér vallen dan de tentamenvragen, de beoordelingsnormen en de individuele beoordeling, dan kan met het minderheidsstandpunt ingestemd worden, dat er sprake zou zijn van een ongehoord toetsingsrecht. Is dat niet het geval, dan levert deze omschrijving van 'examenprocedure' een stelsel op, waarin de student inderdaad op een behoorlijke wijze beschermd kan worden. Dit standpunt, tenslotte, brengt met zich mee dat de woorden 'of normen' uit het hierboven geciteerde ontwerp beroepsregeling ex art. 40 geschrapt dienen te worden, omdat dergelijke (beoordelings)normen wel degelijk voor toetsing ex art. 40 in aanmerking komen.

e. Tenslotte zal een beroepscommissie een beschikking kunnen vernietigen, wanneer deze naar haar oordeel gebaseerd is op een onwettige regeling, d.w.z. op een regeling die in strijd is met een hogere regeling. Zoals de nederlandse rechter bevoegd is verordeningsbepalingen onverbindend te verklaren wegens strijd met de wet, en deswege op die grond beschikkingen te vernietigen, zo zal

→ N.H. de Vries in *Fiscaal*, blad van de vakgroep belastingrechtelijke vakken van de Leidse faculteit, jaargang II, nr. 2, febr. 1975, p. 11 e.v.

ook de commissie ex art. 40 WUB bevoegd zijn na te gaan of de door de examencommissie toegepaste regel in strijd is met een hogere regel. De grondslag voor onverbindendverklaring beperkt zich tot strijd met de wet.[157] Een beroepszaak die (uiteindelijk) in overeenstemming met het hier betoogde afliep, is onder nr. 114a opgenomen in 3.3.1.1. onder 'Richtlijnen over de vorm en duur van examens'.

3.3.1.3. Kenbaarheid van de examenregeling

Studenten moeten op eenvoudige wijze de inhoud van de examenregeling alsmede de op basis daarvan getroffen regelingen te weten kunnen komen.

Toelichting

Deze regel volgt rechtstreeks uit het kenbaarheidsbeginsel. Wordt aan deze regel niet voldaan, en wordt als gevolg daarvan een student benadeeld, dan dient het feit dat hij voor het desbetreffende examen niet geslaagd is, hem niet toegerekend te worden. 'Niet geslaagd' in de vorige zin betekent dus niet hetzelfde als 'gezakt', want van dat laatste is geen sprake. Een student behoort in zo'n geval ook geen *her*kansing te krijgen, maar, als ware er geen voorgeschiedenis, het examen opnieuw af te leggen.

In gevallen waarin beroep werd aangetekend op grond van onvoldoende informatie omtrent de examenregeling, werd de hier geformuleerde regel erkend.

Eén voorbeeld daarvan volgt hieronder; andere zijn opgenomen in de appendix (nrs. 51, 109 en 130).

(50) 'Door deze onzorgvuldigheid (van de zijde van het Bureau Onderwijs) heeft klager noch de datumlijst (...), noch de brief van het secretariaat van Prof. (X) ontvangen, noch kennis kunnen nemen van de tentamendatum via de Universiteitskrant.
Het secretariaat heeft om onbegrijpelijke redenen student (Y) geen mededeling gedaan van een datum, die op dat moment weliswaar voorlopig genoemd mocht worden, doch die reeds schriftelijk aan andere studenten was opgegeven. Student (Y) is door deze omstandigheden duidelijk benadeeld.
Aan Prof. (X) tegen wie het beroep was gericht, kunnen persoonlijk géén verwijten worden gemaakt. Derhalve wil de Commissie hem in welwillende overweging geven, de heer (Y) alsnog een herhalingstentamen (...) af te nemen, in een periode liggend 2 tot 4 weken na datering van deze uitspraak. De stof dient inhoudelijk dezelfde te zijn als waarover op 20-12-'77 werd getentamineerd.'

Deze uitspraak is merkwaardig voorzover er een onderscheid gemaakt wordt tussen het Bureau Onderwijs en De Professor; ten opzichte van de student is het niet van belang, waar er onzorgvuldig gehandeld is, er is door bevoegde organen ten opzichte van hem onzorgvuldig gehandeld en om die reden behoort hij

157. T.P.J.N. van Rijn, *Exceptie van onwettigheid en prejudiciële procedure inzake geldigheid van gemeenschapsregelingen*, Deventer 1978, geeft op pp. 92-95 een overzicht van de bevoegdheid van de Nederlandse rechter terzake van de exceptie van onwettigheid.

een nieuwe kans te krijgen. Van 'welwillende overweging' kan dan ook geen sprake zijn.

3.3.1.4. De bevoegdheid van de examinator

Ieder examen wordt afgenomen door of namens een of meer examinatoren, die als zodanig door de vaste commissie voor de examens zijn aangewezen.

Toelichting

Deze regel volgt uit de (huidige en toekomstige) wettelijke bepaling van art. 11 WUB, die vaststelt dat examens slechts door daartoe bevoegden kunnen worden afgenomen. In een viertal beroepen is de bevoegdheid van de betrokken examinator voorwerp van discussie geweest.

(71) In het eerste beroep werd 'tijdens de hoorzitting (...) van de zijde van appellant voorts nog als bezwaar naar voren gebracht dat (X) als kandidaatassistent niet bevoegd zou zijn tot het beoordelen van een scriptie.'
De beroepscommissie overwoog onder meer:
'.. dat deze bezwaren (...) buiten beschouwing kunnen blijven omdat blijkens de brief van het Dagelijks Bestuur van de vakgroep (...) is voorzien in toezicht op de werkzaamheden van de heer (X) als lid van de eerstejaars-staf door twee tot het afnemen van examens bevoegde docenten, te weten Prof. dr. (Y) en Prof. dr. (Z);
dat bovendien de procedure voor het vaststellen van een eindoordeel over eerstejaarsscripties, waarbij ook een tweede lezer wordt betrokken, als bijzonder zorgvuldig moet worden beschouwd; (...).'

Het door de commissie ingenomen standpunt lijkt mij juist; maar een dergelijke handelwijze is slechts aanvaardbaar wanneer de bevoegde examinator daarvoor de verantwoordelijkheid op zich neemt, zoals in het bovenstaande geval. Het is om die reden dat de hierboven geformuleerde regel luidt: *'door of namens* een examinator ...'. Het beoogde art. 11 lid 3 stelt hieraan nog strengere eisen; vgl. het slot van paragraaf 2.2.1.2.

Tegen de overwegingen van de beroepscommissie in de volgende zaak heb ik wel bezwaar.

(83) 'De commissie stelt voorop dat zij de bevoegdheid van de docent om een cijfer te bepalen dat afwijkt van de mening te dien aanzien van de student, onverlet laat, ook indien tevoren is overeengekomen dat het werk gezamenlijk door docent en student zal worden beoordeeld. In dat laatste geval is de noodzaak van een overtuigende motivering natuurlijk evident.'

In de eerste plaats is het in strijd met de wet om te bepalen dat de beoordeling van een werkstuk door examinator en student tezamen zal geschieden. Art. 11 WUB biedt daartoe geen enkele ruimte. Maar áls dat nu een keer is afgesproken, zoals in het onderhavige geval, dan is het natuurlijk evenmin geoorloofd

om die afspraak te schenden, zoals de beroepscommissie hier toelaat, al stelt zij aan een dergelijke schending de eis dat in zo'n geval van een overtuigende motivering sprake moet zijn. Impliciet erkent de commissie dat dergelijke afspraken uiteindelijk gebrekkig zijn. Daarom moet men ze niet maken.

De twee laatste beroepszaken zijn opgenomen in de appendix (nrs. 93 en 106).

3.3.1.5. Plicht om examens te beoordelen

Examinator en examencommissie kunnen slechts weigeren een examen van een beoordeling te voorzien, indien niet voldaan is aan de gestelde toegangs- en toelatingsvoorwaarden en in geval van fraude.

Toelichting

Deze regel kan vanuit verschillende beginselen gemotiveerd worden – zo daar al behoefte aan bestaat. Een examinator die weigert een examen te beoordelen, handelt niet alleen onwettig, maar belemmert bovendien de betrokken student in de voortgang van zijn studie.

Inbreuk op deze regel wordt waarschijnlijk vaker gemaakt dan men op het eerste gezicht denken zou. Dat komt omdat het voor de student vaak niet duidelijk is dát er inbreuk op de regel gemaakt wordt. Wanneer een examinator een student vraagt wijzigingen in een werkstuk of scriptie aan te brengen, dan is dat een voor de hand liggende gang van zaken. Juridisch is er dan sprake van het opschorten van een definitief oordeel over het werkstuk, waartegen meestal geen bezwaren bestaan. Anders wordt het wanneer de betrokken examinator deze werkwijze tot in het onredelijke voortzet en telkens opnieuw op veranderingen blijft aandringen. In zo'n geval moet een student de mogelijkheid hebben om een definitieve beoordeling uit te lokken. Het belang daarvan is dat hij de beoordeling – wanneer die onvoldoende zou zijn – tenminste kan aanvechten.

Met weigeren om te beoordelen kan gelijk gesteld worden niet binnen een redelijke termijn beoordelen. Algemene regels zijn daarvoor niet te geven; in het algemeen zullen beoordelingen op een zodanig tijdstip moeten plaatsvinden dat de voortgang van de studie voor de betrokkene in redelijkheid gewaarborgd wordt.

De in het (voor)ontwerp van wet Twee-fasenstructuur en in de WWO '81 voorgestelde wijziging van art. 40 WUB leidt tot een nieuw derde lid, dat de hier bepleite regel onderstreept. De tekst luidt:

'Met een beschikking wordt een weigering om te beschikken gelijk gesteld. Indien een beschikking niet binnen de daarvoor bij of krachtens de wet gestelde termijn of – bij het ontbreken van zulk een termijn – niet binnen redelijke tijd is genomen, wordt het nemen van de beschikking geacht te zijn geweigerd.'

Een geval waarop de hier geciteerde tekst doelt, heeft zich onlangs voorgedaan; de betrokken studente is toen in beroep gekomen tegen het feit dat de uitslag van haar tentamen zo lang op zich liet wachten, dat zij nog amper tijd over had om zich op de herkansingsmogelijkheid voor te bereiden.

(72a) Het betrokken tentamen vond plaats op 19 januari; de uitslag kreeg zij eerst op 20 april, terwijl het tentamen opnieuw zou worden afgenomen op 11 mei. Voor zover van belang overwoog de desbetreffende beroepscommissie aldus:
'dat, voorzover het de oorzaken van de naar het oordeel van de commissie te lange correctieduur betreft, het verweer van de (examinatoren X en Y) (...) derhalve (nl. op grond van hier niet opgenomen argumenten, MJC) buiten beschouwing dient te blijven,
dat de commissie derhalve als haar oordeel uitspreekt, dat appellante zich terecht bezwaard voelt terzake van de lange correctieduur (...), (...)
dat appellante geacht kan worden nadeel te hebben ondervonden van het lange uitblijven van de uitslag (...), weshalve er voor de commissie reden is na te gaan of zij maatregelen kan treffen waardoor het door appellante ondervonden nadeel, althans gedeeltelijk, gecompenseerd wordt, (...)
dat appellante het (desbetreffende) tentamen nog moet afleggen; dat de commissie de mogelijkheid heeft overwogen te bepalen dat bij iedere volgende gelegenheid, waarbij appellante het (desbetreffende) tentamen zal afleggen, ten hoogste vier weken mogen verstrijken tussen het afleggen van het tentamen en het mededelen van de uitslag,
dat echter de heer (X) heeft verklaard dat de Studierichtingenraad (...) inmiddels een regeling heeft vastgesteld voor de correctie van tentamens, waarin ondermeer bepaald is dat de maximale correctieduur voor het (desbetreffende) tentamen zes weken bedraagt,
dat een termijn van zes weken naar het oordeel van de commissie weliswaar vrij lang is, maar dat zij ervan overtuigd is dat het besluit om deze termijn aldus vast te stellen goed overwogen is, (...)
dat (...) er voor de commissie reden is te bepalen dat aan appellante de gelegenheid wordt geboden, desgewenst en indien noodzakelijk in een door haar te kiezen week tussen de eerstvolgende en de daaropvolgende gelegenheid voor het afleggen van het (desbetreffende) tentamen, een (...) tentamen af te leggen, waarvan de uitslag dan binnen één week na het afleggen van het tentamen kan en moet zijn vastgesteld; (...).'

De uitzonderingen die in de regel besloten liggen – fraude of niet voldoen aan toegangs- en toelatingsvereisten – liggen voor de hand. Wanneer een student niet voldoet aan de gestelde toegangs- of toelatingseisen, kan hij het examen niet rechtsgeldig afleggen; een examinator behoeft aan de beoordeling van dergelijk examenwerk niet toe te komen. Beoordeling in geval van fraude heeft evenmin zin, omdat in dat geval iets anders beoordeeld wordt dan de bedoeling is, of, in de woorden van de Wageningse beroepscommissie: 'examenwerk als het onderhavige, dat door examinator niet beschouwd wordt als de weergave van de vakkennis van de examinandus, kan niet op de juiste wijze gehonoreerd worden.'

(101) Naast het Wageningse geval (zie hiervoor geval nr. 1 onder 3.3.1.1.) is er één beroepszaak geweest, waarin docenten weigerden tentamenwerk na te kijken. De casus was als volgt. Studenten van studierichting (x) waren verplicht om een bijvak (y) te doen, dat door docenten uit een geheel andere vakgroep van dezelfde faculteit gedoceerd en geëxamineerd werd. De examinatoren weigerden het tentamenwerk van een aantal studenten te beoordelen toen zij bemerkten dat deze studenten nog niet alle colleges in het desbetreffende vak hadden gevolgd. Zij waren van oordeel dat de afspraak tussen de betrokken afdelingen luidde dat het volgen van college voorwaarde was om tot het tentamen toegelaten te worden. De beroepscommissie overwoog als volgt:
'De interpretatie van de afdeling (y), dat het volgen van college een voorwaarde is om tot

het tentamen te worden toegelaten, volgt naar de mening van de Commissie niet dwingend uit de tekst van de bepalingen. Verder heeft de Commissie overwogen dat het in deze faculteit niet ongebruikelijk is dat studenten zich aan een tentamen onderwerpen zonder de daarop voorbereidende colleges te hebben gevolgd. De Commissie heeft ook moeten concluderen dat in de afdeling (x) in deze zaak een weinig doorzichtig beleid is gevoerd. Zij overweegt verder dat het afleggen van het tentamen door eerstejaars (van studierichting x) al in eerdere jaren was voorgekomen, zonder dat dit ooit uitdrukkelijk was uitgesloten of tot moeilijkheden voerde.
Op grond van deze overwegingen is de commissie van oordeel dat het in het onderhavige geval beter ware geweest als het tentamenwerk van de vijf appellanten op dezelfde wijze als dat van de andere deelnemers aan het tentamen behandeld was (...).
Aangezien de Commissie meent dat de vijf appellanten dupe zijn van de gesignaleerde onduidelijkheid, spreekt zij als haar oordeel uit dat het door hen ingeleverde tentamenwerk alsnog gecorrigeerd en beoordeeld dient te worden. Zij beveelt bovendien de (betrokken) afdelingen aan de regeling voor het onderwijs zodanig te herzien, dat deze geen onduidelijkheden bevat waaruit conflicten kunnen voortvloeien.'
Overigens heb ik in 2.3.1.1. beargumenteerd, dat dit soort voorwaarden détournement de pouvoir oplevert.

3.3.1.6. De verantwoordelijkheid voor uitvoering en afwikkeling van het examen

De examencommissie of de examinator is verantwoordelijk voor een zorgvuldige uitvoering en afwikkeling van het examen.

Toelichting

Een algemene regel, voortkomend uit het zorgvuldigheidsbeginsel, die beoogt vast te stellen dat de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken bij het examen ligt bij de examinatoren. Te denken valt aan een aantal logistieke maatregelen: een rustige zaal die voldoende ruimte biedt en waarin de temperatuur niet, althans niet onverwacht, onder een zeker minimum daalt, volledige en duidelijk leesbare opgaven, controlemaatregelen die (voor zover aanwezig) de student minimaal afleiden, op tijd beginnen en ophouden, enz. Men zou deze aspecten kunnen rangschikken onder de 'externe omstandigheden', waaronder een tentamen wordt afgenomen. Vgl. in dat verband de volgende uitspraak:

(2) 'de beroepscommissie (...) overwegende dat in principe de in deze van belang zijnde examenregeling aan studenten driemaal een gelegenheid geeft hun kennis aan beoordeling te onderwerpen;
overwegende dat door de ongunstige externe omstandigheden, in het beroepsschrift genoemd, één gelegenheid niet als volwaardig beschouwd kan worden;
overwegende dat de afdeling (x) wegens dezelfde ongunstige externe omstandigheden als in het beroepsschrift genoemd, reeds aan zeven studenten een nieuwe gelegenheid heeft toegekend; (...)
besluit unaniem het beroep van adressanten toe te wijzen, zodat adressanten alsnog een extra gelegenheid dient te worden geboden om het tentamen af te leggen.'

Helaas wordt in de uitspraak niet vermeld welke die ongunstige externe omstandigheden nu precies waren. Maar wanneer mijn interpretatie juist is dat het in

dit geval omstandigheden betrof die ik hierboven beschreef, dan laat deze uitspraak meteen zien, tot welk rechtsgevolg het niet voldoen aan deze regel kan leiden: een extra kans. Zie voor een zaak, waarin geklaagd werd over een verwarrende opgave van het tijdsbestek waarbinnen het tentamen plaatsvond, de appendix (nr. 73).

Bij het afnemen van mondelinge tentamens valt in dit verband nog in het bijzonder te denken aan het creëren van een sfeer tijdens het examen die de prestaties in ieder geval niet negatief beïnvloedt. In verschillende beroepszaken is aan dit punt uitdrukkelijk aandacht besteed. Eén daarvan volgt hieronder; de andere zijn opgenomen in de appendix (nrs. 53, 66 en 93).

(71) Het ging in deze zaak om een student die reeds enige tijd met studieproblemen kampte, als gevolg daarvan een afspraak voor een 'laatste kans' met een docent had gemaakt, waarbij hij ervan uitging dat het betrokken (mondelinge) tentamen door deze docent zou worden afgenomen. Op het tentamen bleek opeens een andere docent als examinator op te treden, en mede ten gevolge daarvan zakte de student die vervolgens in beroep ging. De beroepscommissie overwoog:
'dat het onder deze omstandigheden alleszins begrijpelijk en aanvaardbaar is, dat het de Heer (X), op een moment, waarop het voor hem ging om erop of eronder en hij dus tot het uiterste gespannen was, koud op het lijf is gevallen toen hij plotseling werd gekonfronteerd met een volstrekt andere constellatie dan waarop hij had gerekend en ook had mogen rekenen, en dat hij daarop zoals hij heeft verklaard uit zijn concentratie en balans is gebracht; (...)
(verklaart) dat de heer (X) het tentamen (...) opnieuw zal afleggen (...).'

Tenslotte valt in dit kader te denken aan de afwikkeling van het tentamen, nadat de student zijn werk heeft ingeleverd; de examinator draagt de verantwoordelijkheid voor het niet zoekraken van ingeleverd werk (maar wat als dat tóch gebeurt? overdoen is de enige *rationele* beslissing!); voor het zorgvuldig beoordelen van het werk waarbij het hier vooral gaat om het controleren van machinaal verwerkte resultaten en, wanneer niet van computers gebruik gemaakt is, aan een zorgvuldig hanteren en toepassen van rekenkundige bewerkingen als optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen. Voorts draagt de examinator er zorg voor dat de uitslag tijdig en juist bij examinandus en examencommissie arriveert. Wanneer er bij de rekenkundige bewerkingen iets misgaat, kan dat natuurlijk snel hersteld worden, maar een standje van een beroepscommissie kan er dan wel inzitten:

(29) 'dat de commissie wel ernstig betreurt en met nadruk laakt dat een telfout is gemaakt en vóór inzage niet gecorrigeerd, aangezien bij cijfervaststelling grote zorgvuldigheid een vereiste is;
dat immers een student die geen inzage vraagt door dergelijke slordigheden gemakkelijk gedupeerd kan worden; (...).'

In 3.3.1.5. is al een geval ter sprake gekomen, waarin de uitslag niet tijdig gereed was (nr. 72a). Een ander, veel uitzonderlijker geval volgt hieronder.

(109) Ten gevolge van een geschil tussen de betrokken subfaculteitsraad en de docenten over de status van het examenonderdeel (deeltoets of tentamen) arriveerde de uitslag drie weken later dan anders, en dan nog slechts als officieuze uitslag. De ingeschakelde commissie van beroep oordeelde als volgt:
'(...) De commissie wil zich niet verdiepen in de vraag of de besluitvorming in de (subfaculteits)raad en de daarop volgende reactie van de docenten (nl. opschorting van de beoordeling, MJC) gerechtvaardigd was. Maar de commissie deelt de opvatting van de studenten dat de behandeling van de uitslag door de docenten hen heeft benadeeld. Met begrip voor enige ergenis van de studenten over de wijze van bekend maken, en voor enige ergernis van de docenten over de besluitvorming, acht de commissie het voor het beroep alleen van werkelijk gewicht dat de voorbereidingstijd tot het tentamen van 28 januari voor de op 10 december gezakte studenten nadelig werd beïnvloed. Het beroepsschrift vraagt tenslotte om herziening van de uitslag van 10 december en om een extra herhalingstentamen. De commissie stelt met erkentelijkheid vast dat overleg tussen bestuur en docenten er inmiddels al toe geleid heeft dat in juni resp. september herhalingen van de deeltoetsen resp. het tentamen (...) worden aangeboden. De commissie meent dat het buiten haar bevoegdheid ligt de uitslag van 10 december te veranderen; alleen de daartoe aangewezen docenten behoren een cijfermatig oordeel over iemands kennis van het vak vast te stellen.'

3.3.1.7. Standaardantwoorden en beoordelingsvoorschrift: de criteria waaraan examenwerk wordt getoetst

Over ieder (schriftelijk) af te nemen examen stellen de examinatoren standaardantwoorden en een beoordelingsvoorschrift op. Het beoordelingsvoorschrift bevat zo concreet en volledig mogelijk de criteria waaraan het door de student gemaakte werk wordt getoetst.

Toelichting

Onder beoordelingsvoorschrift versta ik de normen die worden gehanteerd bij de bepaling in hoeverre het gegeven antwoord als juist kan worden gekwalificeerd.

Het beoordelingsvoorschrift, dat pas kan worden opgesteld wanneer men beschikt over de juiste antwoorden op de gestelde vragen (de zgn. 'standaardantwoorden') biedt een belangrijke waarborg voor een gelijke beoordeling van de kandidaten, terwijl het tegelijkertijd een belangrijk deel van de motivering van het oordeel in zich draagt. Het zijn dus vooral het gelijkheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel die tot deze regel voeren.

Deze regel kan vooral zinvol toegepast worden bij examens met schriftelijke vragen. Bij meerkeuzevragen, ja/nee-vragen en andere machinaal verwerkbare vraagvormen, maken de standaardantwoorden zelfs deel uit van de vragen. De regel is moeilijker hanteerbaar bij mondelinge examens; in de tekst van de regel is daarmee rekening gehouden. Mondelinge examens lenen zich veel minder goed voor een analytische benadering als in deze regel wordt verondersteld; het is één van de redenen, waarom het mondelinge examen als minder betrouwbaar dan andere vraagvormen dient te worden beschouwd. Niettemin worden ook aan dergelijke examens eisen gesteld; zij komen aan de orde in 3.3.3.1.

In een beroepszaak is eens geklaagd over de afwezigheid van een verslag van een mondeling tentamen. De betrokken beroepscommissie heeft deze klacht, overigens ongemotiveerd, verworpen:

(7) 'dat de commissie het niet eens is met de bemerking dat een proces-verbaal van een mondeling tentamen dient te worden opgemaakt.'

Bij scripties of werkstukken is het opstellen van standaardantwoorden evenmin goed mogelijk. De opdracht is daarvoor te ruim en laat te veel vrijheid aan de student om een zinvolle 'standaardscriptie' te kunnen ontwerpen. Daarentegen kan men hier wel trachten te komen tot het opstellen van beoordelingscriteria, maar deze zullen veel minder concreet zijn dan de beoordelingscriteria bij essayvragen. Bij scripties en werkstukken is het gelijkheidsbeginsel[158] veel minder gemakkelijk toe te passen; men kan zelfs zeggen dat het hier van minder belang is, omdat bij deze beoordelingsvormen de elementen creativiteit en individualiteit een vooraanstaande rol spelen. Hier wordt van een student een unieke prestatie verlangd; het is daarom niet mogelijk precies vast te stellen welke elementen in welke volgorde in het werkstuk dienen voor te komen. Natuurlijk zal de kwaliteit van een scriptie mede bepaald worden door de breedte en de diepte van de beschouwingen, maar zij is daarvan niet alleen afhankelijk. Beoordelingscriteria kunnen daarom bij scripties en werkstukken wel opgesteld worden, maar zij geven bij het bepalen van het oordeel in concreto veel minder houvast. Vergelijk de volgende overwegingen in een beroepszaak:

(81) 'Punt 2 van het beroep betreft de beoordeling. Hier kan de commissie niet konstateren, dat bij de beoordeling onverantwoordelijk of uitzonderlijk is gehandeld. De beoordeling heeft in het openbaar plaatsgevonden door twee mentoren, die gelijkluidend hebben beoordeeld. (Dit was volgens het aan de afdeling van de betrokken TH geldende reglement verplicht, MJC). Hoewel de criteria niet expliciet zijn geformuleerd, is wel tevoren het verwachte niveau bekend gemaakt, terwijl naast het werkstuk tevens het proces in beschouwing is genomen. Waar een beoordeling van ontwerpprojekten in het algemeen een zeer moeilijke zaak is, kan het zeker bij een taalprobleem en een cultuurverschil (waarvan i.c. sprake was, MJC) verergerd worden. Nu er geen evidente fouten zijn gekonstateerd, kan de commissie niet besluiten tot het onterecht verklaren van de beoordeling.'

Het gebruik van standaardantwoorden en beoordelingsvoorschriften komt in een aantal faculteiten voor; in sommige is het verplicht gesteld. Zo heeft de juridische faculteit van de Erasmusuniversiteit zogenaamde 'Randvoorwaarden selectie' opgesteld, waarin onder meer de regel voorkomt dat de student na afloop van het examen de gelegenheid dient te worden geboden tot 'inzage van een modelbeantwoording van dit examen of tentamen'. De randvoorwaarden zijn overigens goed vergelijkbaar met de regels die hier geformuleerd worden; wij zullen ze in het vervolg nog enkele malen tegenkomen. Eveneens valt te wijzen

158. Vgl. ook A.D. de Groot, Studielast en normstudent: ontwerp van een akkoordtheorie, *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 1979, 6, p. 271.

op de door de Afdeling Bouwkunde van de TH Delft opgestelde 'Verklaring van de rechten van de student'. Daarin wordt onder meer vastgesteld dat de student er recht op heeft 'dat van ieder studieonderdeel van tevoren een inhoudsbeschrijving wordt bekend gemaakt, benevens een aanduiding van de werkwijze en de beoordelingsprocedure.'

Voordat ik overga tot het citeren van enkele beroepszaken waarin het beoordelingsvoorschrift of het standaardantwoord een belangrijke rol speelt, wil ik wijzen op de rol die deze regel in beroepsprocedures vervult. De aanwezigheid van standaardantwoorden biedt een goede grondslag voor het instellen van beroep; maar tegelijkertijd wordt daardoor de beleidsvrijheid van de beroepscommissie beperkt, omdat zij alleen bij kennelijke onredelijkheid van het beoordelingsvoorschrift daarvan zal kunnen afwijken. Bestaan er geen standaardantwoorden, dan zal de beroepscommissie minder marginaal behoeven te toetsen. Hieronder volgen als voorbeeld een drietal beroepszaken; vier andere, waaruit blijkt dat het gebruik van standaardantwoorden in ruime kring geaccepteerd is, zijn opgenomen in de appendix (nrs. 17, 18, 68 en 132).

(29a) '(met betrekking tot vraag 3:) dat een in redelijkheid oordelend examinator niet kan komen tot een waardering als gegeven, omdat bij onderdeel (a) klager het standaardantwoord heeft gegeven en bij onderdeel (b) een zodanige beantwoording dat daarin alle elementen zijn terug te vinden welke het standaardantwoord vereist; (...)
(met betrekking tot vraag 5 en 8:) dat een redelijk oordelend examinator niet kan komen tot een waardering als gegeven, daar klager in zijn antwoorden die elementen noemt welke de standaardantwoorden vereisen; (...)'.

(29) 'dat de opmerking in de pleitnota dat de gevolgen ten onrechte als ontbrekend zijn aangemerkt, geen hout snijdt, nu slechts in de 'jurisprudentie' (i.c. het beoordelingsvoorschrift, MJC) is genoteerd dat het wel vermelden van de gevolgen geen aparte honorering zou meebrengen doch deel zou kunnen uitmaken van een antwoord op de vraag wat ontoelaatbaarheid i.c. is; (...)
dat de beoordeling geheel is geschied overeenkomstig de niet onredelijke standaardhonorering zodat de klacht geen doel treft; (...).'

(83) 'Wat de beoordelingsprocedure betreft voldoet de opgave aan het gestelde in lid 2 van de "verklaring van de rechten van de student". De uiteindelijk bij de beoordeling gevolgde werkwijze is echter onduidelijk geweest, waarbij opvalt dat het werk van (X) niet op een systematische en expliciete wijze is getoetst aan de criteria en beoordelingspunten, zoals die wel degelijk in de opgave waren opgenomen. (...)
Tegen het licht van de in het vooruitzicht gestelde beoordelingsprocedure, moet worden vastgesteld dat de gevolgde werkwijze daaraan niet heeft voldaan.
De commissie spreekt dan ook als haar oordeel uit dat dit deel van het beroep gegrond is.'

3.3.1.8. Het inzagerecht en het recht op bespreking met de examinator

Na afloop van het examen dient de student de gelegenheid te worden geboden tot:
a. inzage in de gestelde vragen,
b. inzage in zijn beoordeelde werk,

c. inzage in de standaardantwoorden en het beoordelingsvoorschrift,
d. bespreking met de examinator.

Toelichting

De tekst van deze regel ontleen ik in essentie aan de hiervoor genoemde 'randvoorwaarden selectie' van de juridische faculteit van de Erasmusuniversiteit. De regel vloeit voort uit het kenbaarheidsbeginsel en, zoals wij bij de bespreking van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur hebben gezien, eveneens uit het fair play-beginsel. Het is bovendien duidelijk dat een dergelijke regel de zorgvuldigheid van de gehele beoordelingsprocedure ten goede komt. De formulering houdt rekening met de mogelijkheid dat een faculteit de tentamenvragen na afloop van een tentamen niet openbaar maakt, maar onder zich houdt. Een dergelijke handelwijze komt vooral voor bij examens met meerkeuzevragen, die aldus vaker dan één keer gebruikt kunnen worden. Dat is niet alleen handig in verband met het tijdrovende karwei dat het ontwerpen van dergelijke vragen vaak is, maar het is vooral nuttig omdat een herhaald gebruik van dergelijke vragen behulpzaam kan zijn bij het vaststellen van het verschil in niveau tussen verschillende groepen studenten en verschillende groepen vragen.[159] Aan de andere kant mag een dergelijk nuttig gebruik van vragen er niet toe leiden dat studenten de vragen helemaal niet meer mogen inzien nadat zij ze op het tentamen beantwoord hebben. Niet-openbaarmaking van de vragen kan overigens niet onder alle omstandigheden volgehouden worden: wanneer een student overweegt tegen (de beoordeling van) één of meer vragen in beroep te gaan, dan dient hij daadwerkelijk de beschikking te krijgen over de betrokken vragen, omdat een voorbereiding van het beroep zonder die vragen in redelijkheid niet mogelijk is.

In de juridische faculteit van de Erasmusuniversiteit is de hier geformuleerde regel twee keer voorwerp van een beroepszaak geweest.

(35) Het eerste beroep richtte zich tegen het besluit van een vakgroep waardoor inzage in de concrete tentamenvragen niet toegelaten werd. De studenten betoogden:
'dat daardoor ook de mogelijkheid om over de inhoudelijke merites van de gestelde vragen (b.v. wanneer men de juistheid van bepaalde vragen meent te kunnen betwijfelen) te kunnen praten teniet wordt gedaan; dat de mogelijkheid welke door de vakgroep (x) tot nabespreking van het tentamen wordt geboden, niet geacht kan worden aan de daartoe volgens de randvoorwaarden selectie gestelde criteria kunnen voldoen.'
De vakgroep stelde daar tegenover,
'dat in de gedachtengang welke aan het bestreden besluit ten grondslag ligt onderscheid wordt gemaakt tussen het "aanleren van vaardigheden" en de "toetsing van leervorderingen" waardoor het tentamen in de eerste plaats op toetsing van vaardigheden is gericht;
dat deze toetsing een aantal weloverwogen doeleinden nastreeft welke niet, althans niet in

159. Op de psychometrische aspecten en problemen van de genoemde vergelijking ga ik niet in; wie wil (en kan) vgl. Robert L. Thorndike (ed.), *Educational Measurement* (second edition), Washington, hoofdstuk 15, p. 508-600.

voldoende mate, kunnen worden verwezenlijkt wanneer aan de studenten inzage in concrete tentamenitems zou worden verleend;
dat de vakgroep (x) aan elke student de mogelijkheid biedt om zijn tentamen met een docent te bespreken en dat daarbij de student inzicht wordt verschaft in zijn prestaties op *de verschillende velden,* waarin de tentamenstof is gesplitst. Hierdoor verkrijgt de student een inhoudelijke feedback op zijn tentamen(prestatie);
dat de vakgroep (x) een geavanceerde, de studenten en docenten zekerheid biedende, in de onderwijskundige vakliteratuur aanbevolen toetsingsmethodiek gebruikt en dat in dit licht bezien de opstellers van de randvoorwaarden selectie niet de bedoeling konden hebben een dergelijke toetsing onmogelijk te maken.'
De beroepscommissie, die vaststelt dat het conflict handelt om de interpretatie van de woorden 'inzage van (zijn) beoordeeld examen of tentamen' uit de Randvoorwaarden selectie, overweegt als volgt:
'De beklagkamer is van oordeel dat de doelstellingen welke de vakgroep (x) met haar toetsmethoden nastreeft een gedegen en weloverwogen indruk maken;
dat voorts ook de wijze waarop een tentamen met studenten besproken wordt in geen geval voor een andere methode onderdoet;
dat de interpretatie van de woorden 'inzage van (zijn) beoordeelde examen of tentamen' ook na de lezing van de notulen van de 70e faculteitsraadvergadering (...) waarin de Randvoorwaarden-selectienota is behandeld onvoldoende uitsluitsel geeft over het gerezen geschil;
dat de beklagkamer van oordeel is dat desondanks bij de studenten door de redactie van de genoemde regel, zoals te lezen valt uit de considerans van de randvoorwaarden, alsook door de handelwijze van de overige vakgroepen in deze de indruk en het vertrouwen is opgewekt dat zij bedoelde regeling op de door hen aangeduide wijze mochten opvatten;
dat, mede in verband met de positie van studenten t.o. docenten alsook in verband met de ratio van deze regeling, dit vertrouwen gehonoreerd moet worden.
Rechtdoende,
verklaart het bestreden besluit nietig.'

De commissie verzoekt tevens de redactie van de randvoorwaarden in de faculteitsraad opnieuw ter discussie te stellen. Voorzover ik heb kunnen nagaan heeft dit overigens niet geleid tot een nieuwe redactie. Naar mijn mening bestaat daartegen ook geen bezwaar, omdat ik de redenering van de betrokken vakgroep niet deel. Hoezeer het ook in verband met het onderwijs of 'de zekerheid biedende' en 'geavanceerde' toetsmethoden wenselijk mag zijn om geen inzage te geven in de concrete tentamenvragen – waar ik overigens een vraagteken bij zet, omdat ik dergelijke methoden niet ken –, dan nog brengt het beginsel dat de student in staat gesteld moet worden om zijn belangen te behartigen, met zich mee dat hij die inzage wél dient te krijgen. Het onderwijskundige beginsel – if any – dient hier ondergeschikt te zijn aan het juridische.

Het tweede beroep inzake het inzagerecht was minder belangwekkend; het staat afgedrukt in de appendix (nr. 76).

De onder d. genoemde 'bespreking met de examinator' is niet alleen van belang omdat de examinator in staat is bij de gegeven beoordeling desgewenst een nadere uitleg te geven, maar ook omdat bij het instellen van beroep in het algemeen als eis zal worden gesteld dat er over het desbetreffende verschil van mening overleg is geweest tussen student en examinator.[160] De hier bedoelde bespreking kan als dat overleg beschouwd worden, of als een eerste aanzet daartoe. Over een dergelijke bespreking heeft zich de volgende klacht in een beroepsprocedure voorgedaan:

(29) 'overwegende dat naast deze ook andere klachten zijn geuit over het optreden van examinatoren bij de inzage en later;
dat de commissie zich op het standpunt stelt dat art. 40 WUB zó dient te worden verstaan dat de waardering van de behandeling bij het examen en van de beoordeling van het examen in een bepaalde samenhang dienen te worden bezien;
dat daarom de commissie zich bevoegd acht kennis te nemen van behandelingsklachten betreffende tijdstippen, vallend vóór de definitieve vaststelling van het cijfer;
dat nadien immers niet meer van behandeling tijdens of in verband met examen of beoordeling kan worden gesproken;
dat deze uitleg van de wet toelaat dat de commissie zich inlaat met klachten over behandeling van een klager wiens cijfer niet definitief was;
dat echter klachten over hantering van het inzagerecht in zijn algemeenheid niet onder de bevoegdheid van de commissie vallen, doch gericht dienen te worden tot het Bestuur van de Vakgroep die immers het inzagerecht zelfstandig regelt; (...)
dat tegen deze achtergrond slechts voor bespreking in aanmerking komen concrete bejegeningen van klager vóór de vaststelling van het cijfer;
dat de commissie vooropstelt dat het informele kontakt tussen docent en student zou worden belemmerd in het nadeel van de student wanneer de docent aan iedere vergissing in een gesprek zou worden gehouden; dat daarom de klacht over vergissingen van een docent in deze gesprekken wordt afgewezen;'
waarna de commissie overgaat tot het bespreken van de klacht dat de betrokken docent zich vóór de eindbeoordeling onheus zou hebben opgesteld tegen appellante. Zie daarvoor onder 3.3.3.1.

3.3.1.9. Gelijke behandeling bij examinering

De terzake van examens geldende regelingen worden op alle studenten gelijkelijk toegepast; studenten worden bij gelijke examens met dezelfde, en bij vergelijkbare examens zoveel mogelijk met dezelfde maatstaven beoordeeld.

Toelichting

Deze regel belichaamt het gelijkheidsbeginsel bij examens en als zodanig behoeft zij geen nadere motivering meer. De regel bevat drie elementen; a) geldende regelingen worden op een ieder zonder aanzien des persoons toegepast; b) bij examenonderdelen, waarbij dezelfde vragen gesteld worden aan studenten in een gelijke studiefase, worden steeds dezelfde beoordelingsmaatstaven aangelegd; c) bij onderdelen, die niet gelijk zijn, maar wel worden afgenomen van studenten in dezelfde studiefase, wordt ernaar gestreefd de beoordeling zo gelijk mogelijk te doen zijn. Het eerste element impliceert, voorzover de regels dat

160. Vgl. Verpaalen, p. 204 e.v. Dit overleg wordt ook voorgeschreven door het beoogde nieuwe zesde lid van art. 40 WUB in het wetsontwerp Twee-fasenstructuur.

vastleggen, een verschillende behandeling van die studenten die daarvoor wegens de bijzondere omstandigheden waarin zij verkeren, in aanmerking komen. Voor het tweede element verwijs ik naar 3.3.3.2., waar enkele problemen worden besproken die zich hierbij kunnen voordoen. Bij het derde gaat het zowel om mondelinge als om schriftelijke examenonderdelen die op verschillende tijdstippen worden afgenomen. Bij de laatste dus bijvoorbeeld om een examen dat voor de eerste keer direct na afloop van de desbetreffende cursus wordt afgenomen, de tweede keer als herhalingsexamen enkele weken of maanden later en een volgende keer weer na afloop van de volgende cursus – althans wanneer niet ondertussen de onderwijsdoelen of de onderwijsinhoud gewijzigd zijn. In zulke gevallen brengt het feit dat verschillende vragen gesteld worden, met zich mee dat de beoordeling nooit identiek kan zijn; het beste wat men kan doen, is streven naar een zo gelijk mogelijke beoordeling.

De hier geformuleerde regel ligt nogal voor de hand, en mede daarom is het merkwaardig te zien dat zij van doorslaggevende betekenis is geweest in gevallen die helemaal tot in beroep werden uitgevochten. Daarbij valt op dat deze regel in enkele gevallen juist tegen de argumenten van de studenten werd aangevoerd.

(21) 'dat de commissie het niet toestaan van méér tijd voor de beantwoording van tentamenvragen aan een bepaalde candidaat in het algemeen een juiste handelwijze vindt, aangezien bij anders handelen rechtsongelijkheid zou ontstaan ten aanzien van alle candidaten die het tentamenwerk wel binnen de toegestane tijd hebben ingeleverd; dat appellant geen argumenten heeft aangevoerd waarom er in dit opzicht voor hem een uitzondering gemaakt had moeten worden;'.

(112) 'dat de DI-examencommissie in dezen niet in staat moet worden geacht post hoc speciale regelingen te treffen, aangezien precedenten van deze omvang een grote rechtsongelijkheid kunnen veroorzaken;.'

In de volgende gevallen werd de student met een beroep op de 'gelijkheidsregel' in het gelijk gesteld:

(63) 'De (door de beroepscommissie om advies gevraagde) deskundige berichtte de commissie dat het gegeven antwoord blijk gaf van een begripsfout. Niettemin oordeelde hij het onjuist dat er verschillend wordt gerekend met betrekking tot mensen die, als (appellant) niet afronden van 0,325 naar 0,3 en anderen die ondanks hetzelfde onbegrip met betrekking tot de vraag, wel afronden. (...) Weliswaar valt te begrijpen dat het alleen kontroleren van antwoorden zeer tijdbesparend is, maar dit wettigt nog niet het nu eens wel dan weer niet goed rekenen van foute gedachtengangen.'
In dezelfde beroepszaak:

(63) '.. maar vooral ook duisterheden in het beleid van de examencommissie zelf nu blijkt dat de examencommissie sommige studenten met een 5 voor (x), tegen de regel in, wél laat slagen, andere studenten, konform de regel, niet laat slagen.'

(41) 'Naar het oordeel van de commissie is het verwerken van de praktikumcijfers bij het vaststellen van het examencijfer niet duidelijk en niet altijd gelijk geweest (...).

Bovendien kan door het gebruik van twee toetsingsmethoden (skriptie/tentamen) de waardering van het examenresultaat verschillend zijn geweest. (...) De meerderheid van de commissie is van mening dat het bovengeschetste voldoende twijfel geeft aan de betrouwbaarheid van de toetsingsprocedure en dat daarom op korte termijn (...) de studenten in de gelegenheid moeten worden gesteld opnieuw geëxamineerd te worden.'

In een aantal gevallen werd het beroep afgewezen, omdat van schending van de gelijkheidsregel naar het oordeel van de desbetreffende commissies geen sprake was. Een voorbeeld daarvan volgt hieronder; de overige zijn opgenomen in de appendix (nrs. 58, 57, 133/134).

(14) 'Toegegeven moet worden dat het geval van klaagster feitelijk niet geheel hetzelfde ligt als van diegenen, die in 1975 zijn aangekomen. Het komt de beroepscommissie echter voor, dat aan de bijzondere omstandigheden van klaagster voldoende recht is gedaan door de diverse beslissingen die omtrent haar geval zijn genomen (...).'

Bij de bespreking van de 'beslissingsregels' in 3.3.1.1. heb ik al aandacht besteed aan de vraag of 'bijzondere omstandigheden' kunnen leiden tot verschillende beslissingen; aan de hand van geval nr. 90 heb ik laten zien dat bijzondere omstandigheden niet behoren te leiden tot verschillende uitslagen, maar wel kunnen leiden tot extra examenfaciliteiten e.d. In de volgende beroepszaak werd deze lijn eveneens gevolgd.

(45) 'dat het de Examencommissie niet vrijstond bij de beoordeling van het examenresultaat van klager acht te slaan op de omstandigheid dat hij ziek is geweest;
dat derhalve dit deel van het beroep (...) ongegrond moet worden verklaard;
dat inzoverre het beroepsschrift een verzoek bevat in de gelegenheid te worden gesteld opnieuw een tentamen af te leggen – welk verzoek tot de Examencommissie zou kunnen worden gericht – geen sprake is van een grief tegen de uitslag van een examen of tentamen; dat derhalve (dit deel van) het beroep (...) niet-ontvankelijk moet worden verklaard; (...).'

In een volgend geval was de vraag aan de orde in hoeverre een aan een andere universiteit behaald tentamen vergeleken kon worden met, en dus als vrijstellend zou kunnen gelden voor een tentamen in een studie aan de nieuwe universiteit. De desbetreffende commissie van beroep overwoog:

(9) 'dat de competentie om te beslissen of het (aan de andere universiteit) afgelegde prop. tentamen (x) aangaande het (y) gedeelte hier, dezelfde kwaliteit en kwantiteit behelst als het prop. tentamen (y) (aan de nieuwe universiteit), in beginsel toekomt aan de desbetreffende docent;
dat de beroepscommissie in deze slechts marginaal kan toetsen;
dat de beroepscommissie, partijen gehoord hebbende, van mening is, dat (de docent) in redelijkheid tot zijn beslissing is gekomen; (...).'

Een laatste hier te behandelen beroepszaak waarin de vraag centraal stond wat nu onder gelijkheid verstaan moest worden, had als oorzaak een fout van de betrokken examinatoren, die erin bestond dat op het tentamen sommige studen-

ten vier van de veertig meerkeuzevragen reeds kenden. De fout werd pas ontdekt *nadat* de uitslag bekend gemaakt was, waarna de examinatoren besloten een nieuwe beoordeling zónder de vier vragen uit te voeren, die slechts zou gelden voor die studenten die daardoor een beter resultaat behaalden. Een student die van deze herbeoordeling niet beter werd, ging in beroep, omdat hij vond dat van een gelijke behandeling geen sprake was.

(129) De beroepscommissie hoorde een deskundige op het gebied van meerkeuzetentamens die verklaarde dat bij de gehanteerde tentamenmethode (met zgn. 'kern-items') 'de voorkennis van enkele deelnemers (...) niet alleen henzelf (bevoordeelde), maar óók de groep als geheel'. Merkwaardigerwijze heeft dit oordeel in de beslissing van de commissie ternauwernood een rol gespeeld; de commissie kwam overigens niet tot een eensluidende uitspraak. De meerderheid der commissie constateerde dat de gang van zaken geleid had tot een drietal groepen studenten:

a. de kandidaten die vóór het tentamen op de hoogte waren van vier van de veertig vragen. De commissie billijkt het oordeel van de examinatoren dat dit voordeel niet ongedaan gemaakt is – door bijv. deze vragen niet mee te tellen –, 'nu de cijfers (...) reeds waren bekend gemaakt. De commissie acht dit "boffen" niet onaanvaardbaar, temeer nu dit voordeel voor de betrokkenen niet tot nadeel voor de overigen geleid heeft'.

b. de kandidaten die niet op de hoogte waren van de vier vragen, doch wier eindcijfer tengevolge van de tweede beoordeling omhoog ging doordat de vier vragen niet werden meegerekend. 'Door deze tweede beoordeling', aldus de meerderheid der commissie, 'ontstond een tweede groep van "boffers". Immers, ten opzichte van hen, die niet van te voren op de hoogte waren van de vier bewuste vragen, waren het vier willekeurige vragen die uit het tentamen werden verwijderd en al naar gelang men die vier willekeurige vragen goed of slecht had gemaakt, kon men wel of niet profiteren van de eliminatie van deze vragen. Zouden vier andere vragen zijn verwijderd, dan zou (appellant) misschien in tweede instantie een 6 hebben behaald en een ander, wiens cijfer thans tot een 6 werd opgetrokken, zijn onvoldoende hebben behouden.'

c. de kandidaten, die evenmin op de hoogte waren van de vier vragen, maar wier eindcijfer tengevolge van de tweede beoordeling niet omhoog ging. Deze groep had, in de redenering van de meerderheid van de commissie, door de herbeoordeling een tweede 'wanbof'.

'Naar het oordeel van de meerderheid der commissie bracht de handelwijze van de (examinatoren) in tweede instantie een element van willekeur in de beoordeling, dat vermeden had kunnen worden door zonder meer in alle gevallen aan de eerste beoordeling te blijven vasthouden. De voorsprong van de deelnemers met voorkennis zou daardoor niet ongedaan worden gemaakt (...), maar die voorsprong werd door de handelwijze van de (examinatoren) in tweede instantie evenmin ongedaan gemaakt. Handhaving van alle in eerste instantie gegeven cijfers zou daarentegen geen ongelijkheid van behandeling binnen de groep van deelnemers, die niet van de vier bewuste vragen op de hoogte waren, hebben meegebracht. (...)
Op grond van het bovenstaande concludeert de meerderheid van de commissie dat door de wijze waarop in tweede instantie de uitslag van het tentamen (...) is vastgesteld, de verschillende kandidaten niet op gelijke wijze behandeld zijn (...). Naar het oordeel van de meerderheid van de commissie heeft de heer R. dan ook op goede gronden bezwaar gemaakt tegen de wijze waarop de (examinatoren) de uitslag van het tentamen (hebben) vastgesteld. Als deelnemer aan het tentamen mocht de heer R. verlangen dat de (examinatoren) door de beoordeling van de door hem en de andere deelnemers gemaakte tentamens dezelfde maatstaven (zouden) aanleggen. Dit is bij de uitslag in tweede instantie niet geschied.'
Rechtsgevolg geeft de meerderheid aan haar beslissing evenwel niet, overwegende 'dat het geven van de mogelijkheid om een tentamen of examen onder nader te stellen voorwaarden opnieuw af te leggen is geschapen om een onjuiste handelwijze of een onjuiste wijze van beoordeling te corrigeren. Aangezien in het onderhavige geval de onjuistheid echter schuilt in het in wezen willekeurig beoordelen van enkele deelnemers aan het tentamen, kan deze onjuistheid nimmer gecorrigeerd worden door de heer R. individueel de gelegenheid te geven het tentamen onder nader te stellen voorwaarden opnieuw af te leggen.' Deze beslissing is, aldus de meerderheid, ook niet onbillijk, omdat de beoordeling van het werk van de heer R. op zichzelf op verantwoorde wijze is geschied.

De minderheid van de commissie laat de vergelijking tussen de verschillende groepen studenten geheel buiten beschouwing en komt aldus niet eens toe aan de vraag of hier sprake was van een ongelijke behandeling. De minderheid zegt eenvoudig: daargelaten het voordeel dat sommigen genoten hebben, is de beoordeling van klager op zichzelf niet onredelijk, terwijl zijn cijfer ook niet in ongunstige zin beïnvloed is door de voorkennis van sommige tentamendeelnemers. Beroep ongegrond.

Wat leert ons deze laatste beroepszaak? Laten wij eerst vaststellen dat de problemen pas zijn ontstaan nadat er van de zijde van de examinatoren een fout was gemaakt die niet meer te redresseren viel. Is dat het geval, dan is ongelijkheid niet meer te vermijden, maar het voordeel dat sommigen hierdoor behalen, kan niet tevens aan iedereen gegeven worden. Voldoende is dat degenen die het voordeel niet hebben, geen nadeel ondervinden. De polsstok van de beroepscommissie ex art. 40 WUB is geen andere dan die van andere rechters: het gelijkheidsbeginsel in handen van de rechter is in zoverre een beperkt wapen dat het alleen *negatief* kan werken door een ongelijke behandeling ongedaan te maken, en niet *positief* door iedereen alsnog dezelfde behandeling te geven.[161]

Een laatste vraag hierbij kan tegelijkertijd de volgende regel inleiden. Wanneer en waarom mag een fout van de zijde van de examinatoren niet geredresseerd worden? Het is het vertrouwensbeginsel dat dat met zich meebrengt: studenten mogen vertrouwen op de informatie die zij ontvangen. Hebben zij eenmaal officieel hun cijfer voor het desbetreffende tentamen ontvangen, dan mag daar niet meer – althans niet in nadelige zin – aan getornd worden. Is dat cijfer alleen nog maar officieus meegedeeld, dan gaat deze regel niet op, want het officieuze van de mededeling zit juist in de mogelijkheid tot verandering.

3.3.1.10. Gewekte verwachtingen

Studenten moeten op de inhoud van het examenreglement kunnen vertrouwen; bij hen in het kader van de geldende voorschriften opgewekte verwachtingen moeten, wanneer zij daarop in redelijkheid afgaan, gehonoreerd worden.

161. Vgl. T. Koopmans, De polsstok van de rechter, in: *Regel en praktijk*, Zwolle, 1979, p. 101 e.v.

Toelichting

Deze regel is de neerslag van het vertrouwensbeginsel, zoals dat geldt bij allerlei procedurele aspecten van examens. De hier geformuleerde regel is nog betrekkelijk abstract; er zijn vele, onderling zeer verschillende situaties denkbaar waarop zij van toepassing is.

Te denken valt allereerst aan de reeds eerder genoemde opmerking van de Commissie-Polak dat het tijdens een lopend studiejaar wijzigen van onderwijs- c.q. examenprogramma in strijd is met dit beginsel. Een beroepscommissie die met een dergelijk geval geconfronteerd werd, oordeelde gedeeltelijk op dezelfde manier:

(116) '... dat bij het in werking treden van het nieuwe DI-examenreglement geen overgangsbepaling heeft gefungeerd, die nadelige konsekwenties van de nieuwe regeling zou ondervangen voor de studenten van het lopende studiejaar; (...)
dat, voorzover de commissie bekend, in het korte verleden van deze faculteit wijzigingen van het examenreglement eerst in werking traden aan het begin van een nieuw studiejaar of vergezeld gingen van een overgangsbepaling voor de studenten van het lopende studiejaar. (...)
verklaart (...) dat naar haar mening de invoering van wijzigingen in examenreglementen bij voorkeur aan het begin van een studie-fase dient te geschieden; (...)
dat naar haar mening het verzwaren van exameneisen met terugwerkende kracht niet als billijk kan worden beschouwd;
dat (...) gekonkludeerd moet worden dat de DI-examencommissie materieel gesproken de vrijheid had om bij de beoordeling van de tentamenresultaten (...) een overgangsregeling toe te passen; (...)
besluit (...) zich te richten tot de DI-examencommissie met het verzoek de tentamenresultaten (...) alsnog te beoordelen met inachtneming van een overgangsregeling' (waarbij wij moeten aannemen dat die overgangsregeling gelijk is aan de oude regeling, MJC).

Verwant met dit geval is de volgende overweging van een andere beroepscommissie:

(88) 'De commissie is van oordeel dat de subfaculteitsraad hiermee gehandeld heeft tegen de door de commissie voor grondslag gehouden regel dat een eenmaal bekend gemaakte regeling niet in het nadeel van de student gewijzigd mag worden. Op grond hiervan dient op het examen van de heer (X) het oude examenreglement toegepast te worden.'

Vergelijk in dit verband eveneens de volgende overwegingen, min of meer ten overvloede, van weer een andere beroepscommissie:

(105) 'Vervolgens heeft de commissie zich afgevraagd of de examencommissie wellicht ad hoc een wijziging in het examenreglement had kunnen aanbrengen in die zin dat de examencommissie zich de bevoegdheid aanmatigt het resultaat van een tentamen nader te toetsen. De commissie is evenwel van mening dat zulk een bevoegdheid in strijd zou zijn met het vrijstellende karakter van tentamens zoals dat door de raad krachtens art. 183 Academisch Statuut aan de tentamens is toegekend. Afgezien van dit formele bezwaar is de commissie voorts van mening dat zulk een wijziging in strijd zou zijn met het algemene rechtsbeginsel dat het door de examencommissie zowel in het examenreglement als in de door haar gevolgde praktijk opgewekte vertrouwen niet mag worden beschaamd.'

In de tweede plaats valt te denken aan een situatie, waarin een student in strijd met de geldende studieregeling handelt doordat hij die, te goeder trouw, verkeerd interpreteert. In een dergelijk geval honoreerde de desbetreffende beroepscommissie het terzake ingestelde beroep:

(13) 'gesteld wordt dat klaagster te goeder trouw de geldende bepalingen verkeerd heeft geïnterpreteerd, daarom heeft gemeend dat zij zich kan beschouwen als een jaar later ingeschreven als inderdaad had plaats gevonden, en daarop haar studie had afgestemd. (...)
voor dit uitzonderingsgeval van de verkeerde interpretatie van de geldende bepalingen acht de beroepscommissie het redelijk dat de reglementen worden toegepast, alsof de inschrijving van klaagster een jaar later had plaats gehad; (...).'

In een derde groep van gevallen wijst de beroepscommissie beroepen rechtstreeks toe op grond van het feit dat de student mocht afgaan op hetgeen hij van de zijde van de faculteit, op basis van verkregen informatie, mocht verwachten. Het eerste geval in deze groep betreft de reeds eerder (in 3.3.1.8.) besproken casus, dat een vakgroep zich, op naar de mening van de beroepscommissie op zichzelf redelijke gronden, niet wenste te houden aan de 'Randvoorwaarden selectie':

(35) 'dat de beklagkamer van oordeel is dat desondanks bij de studenten door de redactie van de genoemde regel, zoals te lezen valt uit de considerans van de randvoorwaarden, alsook door de handelwijze van de overige vakgroepen, in deze de indruk en het vertrouwen is opgewekt dat zij bedoelde regeling op de door hen aangeduide wijze mochten opvatten;
dat, mede in verband met de positie van studenten t.o. docenten alsook in verband met de ratio van deze regel, dit vertrouwen gehonoreerd moet worden.'

(93) In het volgende geval was sprake van een voorstel van de voorzitter van de examencommissie aan een studente 'tot onderzoek naar de mogelijkheid tot het verlenen van vrijstellingen', welke vrijstellingen overigens in strijd zouden zijn met het geldende examenreglement. De beroepscommissie was van oordeel dat een dergelijk voorstel, dat gericht was tot de examinatoren, 'in zichzelf een kern draagt voor het oproepen van verwachtingen ten aanzien van een gunstige beslissing', omdat studente van het voorstel afwist. De beroepscommissie onderzocht daarom of
'bij (betrokkene) de verwachting is gewekt dat zij in de (komende) tentamenronde (...) vrijstellingen zou kunnen krijgen voor de vakken waarvoor zij reeds eerder een voldoende cijfer had behaald; en of in geval van gewekte verwachtingen daaruit een zekerheid zou kunnen worden afgeleid, dat de vrijstellingen inderdaad zouden worden verleend; en of in geval van afgeleide zekerheid zij zou kunnen vooruitlopen op een beslissing van de examencommissie C-I betreffende het verlenen van vrijstellingen.
T.a.v. het eerste punt heeft de geschillencommissie geconstateerd, dat bedoelde verwachtingen zijn gewekt en wel 1) in de brief van de voorzitter van de examencommissie C-I (...), (...) 2) de mededeling van enkele examinatoren dat zij gunstig zouden beslissen als de vraag van de voorzitter van de examencommissie C-I werd voorgelegd, 3) de mogelijk-

heid die (appellante) is gegeven om op het secretariaat (...) kennis te nemen van de bereidheid van de leden van die commissie om vrijstellen te verlenen, alsmede 4) de verklaring dat een schriftelijke bevestiging van de vrijstellingen medio januari (...) zou worden verzonden. Ten aanzien van het tweede punt constateert de geschillencommissie dat logischerwijze uit de gewekte verwachtingen een zekerheid kon worden afgelegd.
Ten aanzien van het derde punt (meent de geschillencommissie), dat door administratief verzuim onzekerheden zijn ontstaan die meervoudige interpretaties toestaan en dat daarom aan (appellante) de "benefit of the doubt" moet worden gegeven, waardoor zij een kans van slagen dient te krijgen.'
Daarna legt de geschillencommissie in verband met een aantal andere feiten een eigen regeling op, die tot een aantal nieuwe fricties leidde (vgl. de appendix onder 3.3.1.1. op p. 204).

Wie deze beslissing legt naast het door de Hoge Raad besliste geval-Oberman (zie 3.3.1.1.), constateert dat er sprake is van twee onderling strijdige beslissingen. Het aanbod van de voorzitter van de examencommissie, hiervoor vermeld, was in strijd met de geldende bepalingen. Legt men daarnaast de overwegingen van de Hoge Raad, dan blijkt dat deze een beroep op gewekte verwachtingen niet gehonoreerd heeft omdat toelating van een dergelijk beroep niet in overeenstemming zou zijn met de geldende regeling van het Academisch Statuut. De in de tekst van de regel opgenomen woorden 'in het kader van de geldende voorschriften' zijn derhalve te beschouwen als de neerslag van het arrest Oberman-Universiteit van Amsterdam.
Vergelijk hiermee ook de volgende twee gevallen:

(112) 'dat het uitblijven van een officiële uitslag niet wegneemt, dat appellant wel degelijk op de hoogte had kunnen zijn van de reglementaire bepalingen, ofwel door het raadplegen van het examenreglement, ofwel door zijn licht op te steken bij de daarvoor geschikte facultaire instanties, en dat appellant zodoende de implikaties van zijn mondelinge (mededelingen) van oktober (...) aan het bureau studiezaken had kunnen overzien; (...).' (Uit deze mededeling had appellant iets afgeleid wat reglementair onmogelijk was, terwijl het bureau daaruit iets anders had begrepen, wat reglementair wel mogelijk was. Het beroep wordt afgewezen).

(100) Een student behaalde één punt te weinig voor een voldoende. Bij één van de meerkeuzevragen had hij op het tentamenformulier het juiste alternatief aangestreept, doch op de mechanisch verwerkbare 'schrapkaart' abusievelijk het verkeerde. Bij een andere vraag was het omgekeerde gebeurd. Bij deze laatste vraag werd de beoordeling nog gecompliceerd doordat de beide examinatoren het oneens waren over het juiste antwoord. Vooral op grond van de overweging dat aan de student op het tentamenformulier duidelijk was gemaakt dat het antwoord op de schrapkaart bepalend zou zijn, en vervolgens omdat met elkaar strijdige handelingen pas tot een voldoende resultaat zouden leiden – nl. de ene keer is het schrapkaartantwoord bepalend, de andere keer juist niet – wordt het beroep verworpen.

Ook informatie over tentamenuitslagen hoort in deze groep thuis. Als een cijfer *formeel* bekend is gemaakt, dan mag een student op de juistheid daarvan afgaan. Uit twee verschillende beroepen blijkt dat met dit standpunt wordt ingestemd.

(129) 'De omstandigheid echter dat de cijfers, welke op grond van de eerste beoordeling in eerste instantie aan deelnemers waren toegekend, reeds bekend waren gemaakt, maakte het naar de mening van de sectie slechts mogelijk met de positieve correcties, die uit de herbeoordeling voortvloeiden, rekening te houden. (...)
De meerderheid van de commissie kan dat billijken, nu de cijfers krachtens de eerste beoordeling reeds waren bekend gemaakt.' (zie ook onder 3.3.1.9.)

(18) 'dat de klacht voor het overige betreft de vraag of docenten gebonden zijn aan medegedeelde – niet schriftelijk toegezonden of anderszins gepubliceerde – cijfers, welke later blijken te berusten op foutieve berekeningen of misverstanden aan de zijde van examinatoren; dat – naar het oordeel van de commissie – gevallen waarin iemand, afgaande op de officiële bekendmaking van examencijfers, hieruit te goeder trouw conclusies zou trekken b.v. ten aanzien van zijn studieplanning, wel dienen te worden onderscheiden van de onderhavige situatie;
dat de commissie overweegt dat een te grote waarde hechten aan mondelinge mededelingen, geruststellingen en zelfs doorgeven van cijfers – in dien zin dat een later gebleken foutief zijn van een dergelijke mededeling nooit meer zou kunnen leiden tot correctie – geen aanbeveling verdient;
dat immers een gebondenheid van docenten aan iedere mededeling – indien dit geldend recht zou zijn – met zich mee zou brengen dat het informele overleg en verkeer tussen studenten en docenten op dit punt ernstig zou kunnen worden belemmerd, daar de docent zich voortdurend zou wachten, enige uitspraak te doen; (...).'

Problemen over eventuele mededelingen van de betrokken staf over de wijze van beoordeling waren onderwerp van het volgende beroep, waaruit de volgende overwegingen hier van belang zijn:

(126) 'Mede in het licht van het door klaagster ter zitting aangevoerde omtrent de consequenties die zij voor de wijze van voorbereiding van het tentamen heeft getrokken uit de haar beweerdelijk gedane mededelingen inzake de te volgen berekeningswijze heeft de commissie zich verplicht geacht te onderzoeken of inderdaad een toezegging is gedaan. Het uitvoerige onderzoek ter zitting (...) heeft duidelijk gemaakt dat op het tenteercollege (...) de kwestie hoe het eindcijfer zou worden bepaald aan de orde is geweest. Tegenover de pertinente verklaring van klaagster dat haar, toen zij (...) op dit punt een concrete vraag had gesteld, even concreet is geantwoord dat de vaststelling zou geschieden "op fifty-fifty basis", staat een even pertinente ontkenning van de sectie (x). (...)
De commissie heeft niet de overtuiging bekomen dat aan klaagster de ondubbelzinnige mededeling is gedaan waarop haar klaagschrift is gebaseerd. Wel meent zij dat het onjuist is dat enerzijds door de sectie (x) de kwestie van de berekening van het eindcijfer ter discussie is gesteld, doch anderzijds op dit punt geen duidelijkheid is verschaft.' De commissie concludeert vervolgens dat het beroep ongegrond is.

Er is een vierde groep van beroepsgevallen, die valt onder de regel die hier aan de orde is, ook al gaat het hier eigenlijk om het tegendeel: studenten (of faculteiten!) die niet (meer) in redelijkheid kunnen afgaan op, dan wel gebruik kunnen maken van geldende regels: rechtsverwerking. In beroep zijn daaromtrent een aantal gevallen aan de orde geweest. Hieronder volgen twee gevallen, één waarbij er sprake is van rechtsverwerking aan de zijde van de student en één waarbij de faculteit haar recht verwerkt heeft. De overige gevallen zijn opgenomen in de appendix (nrs. 55, 123, 120 en 130).

(122) 'dat de Faculteitsraad in 1974 een advies aan de examencommissie heeft uitgegeven, op grond van de overweging dat het wenselijk is dat studenten aktiviteiten ontwikkelen in het kader van de W.U.B., met de aanbeveling studentleden van Bestuur, Faculteitsraad, Universiteitsraad en officiële commissies (...) op hun verzoek een zo ruim mogelijke vrijheid te bieden bij het vaststellen van tentamendata; (...)
dat klager, door niet gebruik te maken van zijn recht om tijdig tot vaststelling van een andere datum of tot uitstel te verzoeken maar door het feitelijk afleggen van het tentamen, geen recht meer kan doen gelden op een nieuwe gelegenheid tot herkansing. De commissie wijst daarom het verzoek van klager af.'

Het geval waarbij sprake is van rechtsverwerking aan de zijde van de faculteit geeft hierna nog aanleiding tot verdere bespreking:

(78) 'Overwegende ten principale:
dat klager bezwaar maakt tegen de nadere beoordeling van zijn examenresultaten, welke geleid heeft tot het besluit van de examencommissie het afgelegde doktoraal-examen ongeldig te verklaren; dat het bestreden besluit van de examencommissie beschouwd moet worden als de intrekking van een eerder, klager begunstigend besluit; dat de commissie dan ook dient te beoordelen of het onder de gegeven omstandigheden een redelijk besluit was het doktoraal examen op 7 april ongeldig te verklaren;
dat het besluit van de examencommissie berust op een wijziging in het oordeel van de examinatoren die in januari 1976 de skriptie als voldoende hebben aanvaard; dat het derhalve gaat om de vraag of zij, nadat zij opmerkzaam waren gemaakt op wat zij als ''plagiaat'' beschouwen, alsnog de skriptie als niet-aanvaardbaar konden aanmerken; dat verlangd en verwacht mag worden dat examinatoren bij de beoordeling van studieresultaten en andere prestaties van een student, zoals een skriptie, zorgvuldig te werk gaan;
dat de commissie van oordeel is dat de examinatoren bij zorgvuldige lezing van de skriptie zoals die door klager is ingediend, hadden behoren op te merken dat daarin elke specifieke verwijzing naar gebruikte literatuur ontbrak; dat dit op zichzelf een reden had kunnen zijn, de skriptie niet te aanvaarden; dat de examinatoren in dat gebrek destijds echter geen aanleiding hebben gezien, de skriptie als onvoldoende te beschouwen;
dat bij zorgvuldige lezing van de skriptie, en in het bijzonder van de bladzijden 71-96 waarin citaten en andere gegevens uit het rapport van Van Wijck en Stroink zijn ingelast, de examinatoren hadden kunnen opmerken, dat klager mogelijk gegevens van anderen gebruikte zonder dat uitdrukkelijk te vermelden;
dat uit de aantekeningen, welke door een van de examinatoren in de marge van de skriptietekst zijn gesteld, trouwens blijkt dat bij hem ter zake wel degelijk vragen zijn gerezen; dat dit in het bijzonder blijkt uit de aantekening op blz. 87 waar de examinator heeft geschreven: ''Ook hier wordt weer onvoldoende duidelijk gemaakt hoe de gegevens verkregen zijn, wie ze verkregen heeft, hoe ze zijn opgeslagen, hoe deze onderzoeker eraan gekomen (is), zijn de uitspraken op de volgende bladzijde misschien overgeschreven van Stroink?'' dat de twijfel welke hieruit spreekt, de examinatoren van klager blijkbaar geen aanleiding heeft gegeven, hierop nader in te gaan, noch een bezwaar is gebleken de skriptie goed te keuren, althans te aanvaarden;
dat het onder die omstandigheden niet aangaat, achteraf nadat de skriptie was aanvaard en mede op grond daarvan een doktoraal getuigschrift was uitgereikt, de skriptie niet acceptabel te verklaren en daaraan de consequentie te verbinden dat het doktoraal examen ongeldig is; dat immers de bezwaren welke in april 1976 tegen de skriptie zijn ingebracht, bij het betrachten van de nodige zorgvuldigheid ook reeds in januari gemaakt hadden

kunnen worden, dus mogelijkerwijs tot niet-acceptatie aanleiding hadden kunnen geven; dat klager's bezwaren op dit punt derhalve gegrond zijn, en dat het besluit van de examencommissie d.d. 7 april 1976 niet in stand kan blijven; (...).'

Dit geval roept de vraag op of een gegeven eindbeoordeling door de examinator vernietigd kan worden wanneer deze achteraf bemerkt dat er sprake is van plagiaat of een andere vorm van fraude – waarbij in ieder geval vast zou moeten staan dat het de examinator niet is toe te rekenen dat hij pas na afloop van de beoordeling bemerkt heeft dat er fraude in het spel is geweest. Vanuit een oogpunt van examinering is er veel, zo niet alles voor te zeggen om een dergelijke vernietiging – die de wet overigens thans niet kent – mogelijk te maken, omdat het examen immers geen werkelijke grondslag voor de gegeven beoordeling heeft geboden. Toch lijkt dat niet de beste benadering voor de beantwoording van deze vraag: immers ook in de hierboven besproken beroepszaak is niet dit aspect doorslaggevend geweest, maar het argument dat de examinator de zaak op het juiste moment heeft laten lopen: het rechtsverwerkende argument heeft zwaarder gewogen dan de motiveringsgrondslag. Uit die benadering kan men een criterium putten dat hier werkbaar kan zijn: tot en met de formele eindbeoordeling ligt het risico voor de ontdekking van fraude bij de student, daarná bij de examinator. Daar is bovendien iets voor te zeggen, omdat men het geven van de beoordeling kan beschouwen als het feit dat de examinator, op welke gronden dan ook, zijn verantwoordelijkheid neemt. Dat lijkt uit maatschappelijk oogpunt beter dan dat men die beslissing opnieuw ter discussie zou kunnen stellen.

3.3.2. Regels te stellen aan inhoud en vorm van examens

De regels die in deze paragraaf aan de orde komen, hebben in veel grotere mate dan de procedureregels uit de vorige paragraaf, een psychometrische achtergrond. De hiervoor in 2.3.2. besproken 'begrippen van De Groot' zullen wij dan ook nog regelmatig tegenkomen.

3.3.2.1. Het examen gaat de omvang van de stof niet te buiten

De vragen en opgaven van een examen gaan niet buiten de duidelijk omschreven omvang van de stof.

Toelichting

Deze regel berust op het kenbaarheidsbeginsel. De omvang van de stof is een te overzien gebied; alles wat daarbuiten valt, vanzelfsprekend niet. Zou het mogelijk zijn buiten de stof te vragen, dan kan het examen niet aan zijn doel beantwoorden. Het examen is immers de afgeleide van het onderwijs; wil men toetsen in hoeverre dat onderwijs voor een student succes gehad heeft, dan moet men daarover, en niet daarbuiten vragen. De neutrale term 'omvang van de stof' heb ik gekozen om duidelijk te maken dat het hierbij niet alleen kan gaan om

kenniselementen, maar ook om 'inzicht' of 'vaardigheden'.[162] De volgende uitspraak van een beroepscommissie is dan ook te beschouwen als een ondersteuning van deze regel:

(17) 'Als vierde bezwaar wordt aangevoerd dat het absoluut onrechtvaardig is om een vraag te stellen, waarvan het antwoord niet in de verplichte literatuur staat. Naar het oordeel van de commissie wordt hierbij het onderscheid tussen kennis- en inzichtvragen uit het oog verloren. Zeker ten aanzien van inzichtvragen kan niet worden volgehouden dat het antwoord in de verplichte literatuur moet staan.'

In een ander geval lijkt de beroepscommissie de hier geformuleerde regel wel te aanvaarden, maar er een minder verstrekkende betekenis aan te willen geven.

(15) 'de beroepscommissie heeft overwogen dat de vraag, waarom het in de klacht gaat, berust op problematiek die op het college is behandeld, waardoor het geven van het juiste antwoord voor diegenen die het college niet hebben bijgewoond, zeer moeilijk werd, maar, gezien de verklaring van de docent dat de vragen zo zijn geformuleerd dat voor het geheel op grond van de voorgeschreven literatuur een voldoende kan worden behaald, is het niet bijgewoond hebben van de colleges – eventueel het zich niet achteraf op de hoogte gesteld hebben van wat op college behandeld is – geen reden om het antwoord, dat op de vraag in kwestie gegeven werd, positief te beoordelen op grond van de bewoordingen in het gebruikte leerboek.'

Naar mijn mening is deze uitspraak nog maar net aanvaardbaar. Wanneer de stof uitsluitend kenbaar is doordat zij op college is behandeld (en niet door een op dat college gebaseerde syllabus of iets dergelijks), dan is dat een zodanig vage aanduiding dat niet van een *duidelijk omschreven* omvang gesproken kan worden.

Het argument van de commissie dat voor het tentamen als zodanig op grond van de opgegeven literatuur een voldoende behaald kan worden, overtuigt niet, want gaat langs de zaak heen. Het feit dat het niet onmogelijk, doch 'zeer moeilijk' was om de vraag goed te beantwoorden, maakt de gegeven beslissing aanvaardbaar. Dat het volgen van college het gemakkelijker maakt om een vraag te beantwoorden, is een andere kwestie. Daar is niets tegen en, in de woorden van een andere beroepscommissie, zelfs wat vóór te zeggen:

(29a) 'ten overvloede (want terzake van de klacht acht de commissie zich niet bevoegd, MJC) wijst de commissie erop dat zij het aanvaardbaar acht dat onderwijs-volgenden een hogere slagingskans hebben dan niet-onderwijs-volgenden, daar anders het gegeven onderwijs, ondanks alle inspanning en kosten, in feite zinloos zou zijn, terwijl daarnaast het percentage geslaagden bij niet-onderwijs-volgenden bij het (betrokken vak) niet zodanig

162. Zie voor een in de praktijk wellicht bruikbare classificatie van onderwijsdoelen – en dus van de omvang van de stof – H.F.M. Crombag, T.M. Chang, K.D.J.M. van der Drift en J.M. Moonen, *Onderwijsmiddelen van de open universiteit: functies en kosten*, Den Haag, 1979, hoofdstuk 2, p. 15-22. Ingegaan wordt op het onderscheid tussen kennis en vaardigheid; op verschillende vormen van kennis, en op onderscheid in vaardigheden tussen operaties met kennis (hetgeen zoals de schrijvers zeggen aardig overeenkomt met 'rechtstoepassing') en operaties op kennis (vgl. 'rechtsvinding'). In deze classificatie maakt 'inzicht' deel uit van het domein van 'vaardigheden'.

is dat gesproken zou moeten worden van een 'heel moeilijke zo niet onmogelijke' opgave om een voldoende resultaat te kunnen behalen; (...).'

Er zijn voorts betrekkelijk veel uitspraken, waarin deze regel gehanteerd is. Werkelijk omstreden is hij niet;[163] de overige uitspraken zijn daarom in de appendix opgenomen (nrs. 41, 10, 28, 29, 53, 22, 54, 55, 34, 125, en 133).

3.3.2.2. De spreiding en het niveau van de vragen

De vragen en opgaven van een examen behoren evenwichtig gespreid te zijn over de stof; het examen behoort de onderwijsdoelen naar inhoud en niveau te representeren.

Toelichting

Wie paragraaf 2.3.2.2. gelezen heeft, weet dat deze regel rechtstreeks voortkomt uit de psychometrie. Het aldaar besproken *validiteitsbegrip* betekent immers dat examenvragen goed over de stof gespreid behoren te worden (inhoudsvaliditeit), terwijl zij bovendien de onderwijsdoelen moeten representeren (begripsvaliditeit). Wil men in het onderwijs slechts kennis overdragen, dan moet men op het examen slechts kennis toetsen; wil men in het onderwijs (ook) andere doelen realiseren, bijvoorbeeld dat studenten operaties met en op die kennis kunnen uitvoeren,[164] dan moet men zijn vragen en opgaven ook daarop afstemmen.

De hier geformuleerde regel heeft implicaties voor de examenvorm die men kiest. Voordat ik daarop inga, bespreek ik twee beroepszaken, waaruit blijkt dat studenten zowel geopponeerd hebben tegen te geringe inhoudsvaliditeit van een examen als tegen te geringe begripsvaliditeit. Tegen te geringe inhoudsvaliditeit werd geklaagd in het volgende geval:

(117) 'overwegende:
dat in het beroepschrift bezwaar wordt gemaakt tegen de korte mondelinge examinering van het vak (x), waardoor onvoldoende gelegenheid zou hebben bestaan om blijk te geven van de aanwezige kennis,
(...)
dat tijdens het tentamen twee onderwerpen aan de orde zijn geweest,
dat het bijvak (x) 16 college-uren beslaat,
dat Prof. (X) tegenover de commissie bevestigde, dat het feitelijk tentamen ongeveer 10 minuten duurde,

163. Vgl. de volgende bepaling in de Randvoorwaarden selectie van de Juridische Faculteit der Erasmusuniversiteit: 'Aan het begin van het semester, waarin het vak is gesitueerd, dient de volgende informatie beschikbaar te zijn: een schriftelijk limitatief overzicht van de te bestuderen verplichte stof evt. met uitzondering van de stof op enkele ondergeschikte punten. De aanvullende informatie op deze ondergeschikte punten dient uiterlijk 6 weken vóór de aanvang van het tentamen schriftelijk bekend te zijn gemaakt.'
164. Vgl. noot 162.

dat Prof. (X) niet gemakkelijk een tentamen als onvoldoende beoordeelt (...), verklaart:
dat enerzijds de duur van het tentamen zeer kort was, doch dat anderzijds de getoonde kennis volgens de examinator zo beperkt was, dat het onwaarschijnlijk moet worden geacht, dat een langere tentamenduur de waardering zou hebben verheven boven het reeds geflatteerde cijfer zes; (...).'

Hoewel de beroepscommissie wat sterker had kunnen argumenteren door minder nadruk te leggen op de kwaliteit van de antwoorden en wat meer op de geringe omvang van de stof, lijkt de beslissing niet onredelijk, voorzover dat op grond van de gegeven feiten valt na te gaan. Een andere zaak waarin de inhoudsvaliditeit van een examen werd aangevochten, is vermeld in de appendix (nr. 127).

Van te geringe begripsvaliditeit was sprake in het volgende geval.

(84) De klacht bestond hieruit, dat er discrepantie was tussen het dictaat en de tentamenvragen: 'het totaal van de aangeboden leerstof wordt bijna geheel volgens één methodiek getoetst, te weten: het maken van sommen in welke kombineren van verschillende onderdelen van de stof vereist is. Noch in het diktaat, noch in het college worden deze sommen in enige verhouding tot het totaal van de aangeboden leerstof behandeld.' De commissie verklaart het beroep onder andere op grond van deze klacht gegrond en concludeert ondermeer dat er ofwel meer instructiemogelijkheden moeten komen, 'vooral op het punt van kombinaties in vraagstukken; ofwel een gerichte oefenmethodiek, dan wel (...) geen vraagstukken met kombinaties van verschillende onderdelen van de stof, als aan bovengenoemde voorwaarde niet is voldaan.'

Een vergelijkbare zaak deed zich in dezelfde afdeling enige jaren later voor. Merkwaardigerwijze oordeelde de beroepscommissie toen als volgt:

(85) 'dat het bij vak (x) een constante praktijk is, dat het tentamen bestaat uit sommen. De sommen zijn gebaseerd op de in het diktaat behandelde stof. Naast het diktaat bestond ook de gelegenheid tot vragen over de stof, doch hiervan is vrijwel geen gebruik gemaakt. Al zal de stap tussen theorie en toepassing in sommen voor velen groot zijn, dan kan hieruit niet worden afgeleid, dat deze wijze van toetsen onjuist is. Deze grief kan derhalve niet gegrond worden verklaard.'

Beide zaken komen in de appendix onder 3.3.2.3. uitvoeriger aan de orde. Welke gevolgen heeft deze regel voor de te kiezen examenvorm? Laten wij eerst vaststellen, dat een examen met *veel* vragen van belang is voor de inhoudsvaliditeit, omdat daarmee de kans op een goede 'dekking' van de stof toeneemt. Het is dan ook op grond van het argument van de inhoudsvaliditeit dat examens met meerkeuzevragen goed verdedigd kunnen worden. Maar daar staat tegenover dat het maken van meerkeuzevragen die van belang zijn voor het verkrijgen van een goede begripsvaliditeit, vaak verre van eenvoudig is.

Voor het toetsen van dit laatste soort onderwijsdoelen, dus voor het toetsen of studenten in staat zijn goed te argumenteren en de stof op een goede manier toe te passen, zijn essay-vragen gemakkelijker bruikbaar. Maar omdat het bij die toetsing vaak nodig is lange antwoorden te geven, ligt hier het gevaar van een gebrekkige inhoudsvaliditeit weer op de loer. Bij mondelinge examens kan

aan de beide hier besproken aspecten van validiteit tegemoet gekomen worden, als men ervoor zorgt dat bij de vraagstelling een goede spreiding over de totale stof in acht wordt genomen en de onderwerpen op een zodanig niveau behandeld worden als overeenkomt met de gestelde onderwijsdoelen. Ten overvloede herinner ik de lezer eraan dat aan mondelinge examens, vooral op grond van het gelijkheidsbeginsel, ook ernstige bezwaren kleven.

De volgende beroepszaak laat een grens zien die aan de eis van de inhoudsvaliditeit – bij mondelinge examens – gesteld wordt.

(53) 'Het geringe aantal onderwerpen waarover vragen zijn gesteld was een voortvloeisel van het trage tempo, waarmee de gestelde vragen al dan niet juist werden beantwoord.'

Deze uitspraak laat zien hoe twee verschillende beginselen met elkaar in strijd kunnen komen: het motiveringsbeginsel brengt met zich mee dat er voldoende vragen gesteld moeten worden en dat deze evenwichtig over de stof gespreid worden, terwijl aan de andere kant het gelijkheidsbeginsel de eis stelt dat studenten in vergelijkbare omstandigheden gelijk behandeld worden, hetgeen hier in concreto betekent dat de duur van (mondelinge) examens voor alle studenten gelijk is. Dat in dit geval het motiveringsbeginsel het loodje legt, is goed te beargumenteren: het feit dat betrokkene in een traag tempo antwoordde, kon opgevat worden als een teken voor zijn (te) geringe beheersing van de stof. Wij zullen deze uitspraak overigens straks nog een keer tegenkomen bij bespreking van de regel die zegt dat studenten in principe voldoende tijd moeten hebben voor het beantwoorden van de vragen en opgaven (3.3.2.7.). Vooruitlopend daarop merk ik op dat het woord 'voldoende' in die regel van beslissende betekenis is. Daarmee wordt niet bedoeld dat voor iedere examinandus individueel voldoende tijd uitgetrokken behoort te worden, maar wel een zodanige norm dat alleen in uitzonderingsgevallen – zoals blijkbaar hier – de tijdsfactor als zodanig een beslissende rol in de beoordeling gaat spelen.

Het zal, tenslotte, duidelijk zijn dat de regel maar in beperkte mate een rol kan spelen bij scripties en werkstukken. Met deze examenvormen is het begrip 'inhoudsvaliditeit' in het geheel niet te rijmen, omdat het bij iets unieks als een scriptie of een werkstuk niet erom gaat dat de 'omvang van de stof' bij het kiezen van het scriptie-onderwerp goed gedekt wordt; in deze termen kan men niet omschrijven wat een goed scriptie-onderwerp is. Daarentegen kan met met de term 'begripsvaliditeit' beter uit de voeten; bij de scriptie-opdracht zal het voor de student ongeveer duidelijk moeten zijn welke eisen er aan de scriptie gesteld worden; deze eisen moeten min of meer volgen uit de gestelde onderwijsdoelen. In de praktijk zal dat allemaal nog niet zo eenvoudig zijn, omdat wij weinig gewend zijn het onderwijs in termen van onderwijsdoelen te omschrijven. Het is om die reden dat ik een groot aantal relativeringen in deze alinea heb aangebracht. Voor beroepsprocedures is de consequentie hiervan, dat alleen in zeer duidelijke gevallen een beroep terzake zal kunnen worden toegewezen; dat zou het geval kunnen zijn wanneer het scriptie-onderwerp buiten de gestelde onderwijsdoelen valt of wanneer bij de beoordeling van de scriptie de onderwijsdoelen niet gerespecteerd zijn.

Ter introductie van het laatste onderwerp dat bij deze regel bespreking behoeft, kunnen de volgende overwegingen in de uitspraak van een beroepscommissie dienen:

(129) 'Geconfronteerd met de situatie dat een aantal studenten bevoorrecht waren boven de andere deelnemers en met het feit dat vragen die van tevoren aan een aantal deelnemers bekend zijn niet voldoen aan het, *algemeen aan multiple choice vragen gestelde vereiste van het hebben van onderscheidend vermogen*, diende het tentamenwerk met het oog op de toetsende waarde van het tentamen opnieuw te worden beoordeeld. *Een gebruikelijke methode is om niet onderscheidende vragen niet mee te laten tellen bij de beoordeling.*'

Het gaat mij om de door mij gecursiveerde zinnen, waarin een regel geformuleerd lijkt te worden die bij de beoordeling van examenresultaten in acht genomen zou kunnen worden, hoewel uit het opgenomen citaat niet helemaal duidelijk wordt wat precies bedoeld wordt. Wanneer men met 'vragen met onderscheidend vermogen' bedoelt dat vragen zodanig samengesteld moeten worden dat zij de gelegenheid bieden om te onderscheiden tussen studenten die de onderwijsdoelen wel, en hen die deze niet beheersen, dan blijft de zinsnede merkwaardig die zegt dat vragen die hieraan niet voldoen, bij de beoordeling niet mee behoren te tellen. Vragen die niet onderscheiden tussen wel en niet beheersing van de onderwijsdoelen hebben in het kader van de examinering geen functie; zulke vragen behoort men niet te stellen. De vraag wat men moet doen, wanneer *achteraf* blijkt dat een dergelijke vraag toch gesteld is,[165] vindt de lezer beantwoord in 3.3.2.4., waar de kwestie van het wel of niet meetellen van problematische examenvragen onderwerp van bespreking is. Dergelijke vragen eenvoudig niet meetellen, is *een* mogelijkheid, maar niet de enige, en bovendien niet zonder bezwaren.

Bedoelt men in het geciteerde geval evenwel een regel, die zegt dat tentamenvragen die door *alle* deelnemers hetzij goed, hetzij fout beantwoord zijn, bij de beoordeling niet behoren mee te tellen, dan is zij, aldus gesteld, onjuist. Doel van examinering is om te bezien in hoeverre de onderwijsdoelen gerealiseerd zijn; wanneer alle studenten de doelen gerealiseerd hebben – hetgeen men beter kan vaststellen naarmate men meer over de gehele stof gespreide vragen stelt – dan is dat een heel goed denkbare ontwikkeling, zeker wanneer men zich daarop in zijn onderwijs toelegt.[166] Stelt men evenwel de eis dat vragen het vermogen bezitten tussen studenten te onderscheiden, dan zou dat in een geval waarin iedereen alle vragen goed beantwoord heeft, juist betekenen dat het examen volstrekt mislukt is. Een dergelijke regel zou bovendien in strijd zijn met de regel die eist dat vragen evenwichtig over de stof gespreid worden. Zij kan immers

165. Een indicatie dat iets dergelijks aan de hand is, kan een lage 'r_{it}' zijn, d.w.z. een lage correlatie tussen de betrokken vraag en alle overige vragen van het examen. Vgl. voor de technische kant hiervan bijv. De Groot en Van Naerssen, op. cit., paragraaf 17.3.

166. Te denken valt aan contractonderwijs en allerlei individuele studiesystemen ('mastery learning', 'Keller plan', etc.). Zie voor een kort overzichtsartikel met literatuurverwijzingen: Individuele Studie Systemen (I.S.S.), *Onderzoek van Onderwijs*, 1979, *8*, p. 3 e.v.

met zich meebrengen dat een aantal vragen die juist een bepaald deel van de stof behandelen, niet bij de beoordeling betrokken worden.

Er is één situatie denkbaar, waarin vragen inderdaad het hierbedoelde algemene onderscheidende vermogen behoren te bezitten, en dat is, wanneer het examen *uitsluitend* bedoeld is als selectie-instrument in een situatie waarin de betrokken kandidaten op zichzelf voldoende kwaliteiten verondersteld worden te bezitten voor de plaats waarvoor geselecteerd wordt. Wanneer in zo'n geval de selectievragen onvoldoende onderscheidend vermogen hebben, dan werkt de selectie niet. In dat geval heeft het trouwens ook geen zin deze vragen niet te laten meetellen, want dat doen zij uit zichzelf al niet.

3.3.2.3. Criteria voor de moeilijkheidsgraad van het examen

De moeilijkheidsgraad van (onderdelen van) examens behoort overeen te stemmen met de redelijke verwachtingen van studenten daaromtrent, die gebaseerd kunnen zijn op:

a. de examenstof en het voorafgaande onderwijs,
b. tijdens het onderwijs gestelde vragen en verstrekte opdrachten,
c. in het verleden gebruikte examenvragen, tenzij anders is aangekondigd of het tegendeel kennelijk blijkt.

Toelichting

Deze regel vertoont een sterke samenhang met de vorige regel; ook hier gaat het om de relatie tussen het onderwijs en het examen, maar nu bezien vanuit een andere gezichtshoek. Het is niet het motiveringsbeginsel, maar het vertrouwensbeginsel dat de grondslag voor de regel vormt: studenten behoren op het examen niet verrast te worden met vragen van een type of moeilijkheidsgraad die zij niet hadden kunnen verwachten. Hun vermoeden omtrent de aard van de vragen kan ondermeer gebaseerd zijn op een drietal soorten ervaring die zij bij de voorbereiding op het examen kunnen hebben opgedaan.

a. Ten eerste de examenstof en het voorafgaande onderwijs; omdat het examen een afspiegeling behoort te zijn van de onderwijsdoelen die op hun beurt geconcretiseerd zijn in de examenstof en het onderwijs, is het duidelijk dat daarin indicaties liggen besloten over de moeilijkheidsgraad van het examen – hoe abstract die indicaties op zichzelf ook zijn.

b. Veel minder abstract kan de tweede categorie zijn die ik genoemd heb: de tijdens het onderwijs gestelde vragen en verstrekte opdrachten. Doel van vragen en opdrachten in het onderwijs is het bevorderen van het leerproces, opdat de onderwijsdoelen bereikt worden: wie met een zekere regelmaat deze vragen en opgaven goed beantwoordt, mag veronderstellen dat hij voldoet aan de eisen die gesteld worden. Natuurlijk moet men er rekening mee houden dat de moeilijkheidsgraad in de loop van een cursus kan toenemen, waardoor een student die in het begin uitstekend, maar aan het einde slecht werk produceert, niet mag

verwachten dat zijn examenresultaat goed is.
Dit deel van de regel heeft belangrijke consequenties voor het onderwijs. In de eerste plaats valt te wijzen op het belang van het stellen van vragen en het geven van opdrachten tijdens het onderwijs, zowel voor het realiseren van de onderwijsdoelen als voor het scheppen van een juist verwachtingspatroon bij studenten; vergelijk ook deel I, paragraaf 3.2.6. In de tweede plaats volgt uit het voorgaande dat de in het onderwijs gebruikte vragen en opdrachten in beginsel van gelijke kwaliteit moeten zijn als examenvragen en -opdrachten. Daar wil het nog wel eens aan schorten – waarvoor twee oorzaken zijn aan te wijzen. Aan de constructie van vragen en opdrachten in het onderwijs wordt vaak minder aandacht besteed dan aan die van examenvragen. Een dergelijke houding doet schade aan het leerproces, terwijl zij bovendien ertoe kan leiden dat meer studenten zakken dan nodig is, doordat zij zich op de zwaarte van het vak verkijken.

Daarnaast komt het nogal eens voor dat men de examenopgaven net een slag moeilijker maakt dan de opgaven tijdens het onderwijs. De – impliciete! – motivering hiervoor is, dat datgene, wat tijdens het onderwijs geoefend is, triviaal geworden is: iedereen gaat dat goed doen. Wil men dan tóch onderscheid maken tussen studenten - en examinatoren willen dat ook dan wanneer daarvoor geen enkele reden is, zie ook de vorige paragraaf – dan moet men het examen moeilijker maken. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijke handelwijze volstrekt onjuist is.

De regel brengt overigens niet met zich mee dat men in het onderwijs *uitsluitend* dezelfde typen vragen en opgaven mag gebruiken als op het examen. Het kan natuurlijk voorkomen dat een docent vragen en opgaven wil gebruiken die het leerproces van de student stimuleren, maar die ongeschikt zijn als examenvragen, bijvoorbeeld omdat zij te uitgebreid zijn. Daartegen bestaat geen bezwaar, als men er maar voor zorgt dat de studenten ook een goede voorstelling krijgen van hetgeen hen op het examen te wachten staat.

c. De derde soort ervaring die een student een indruk van de zwaarte van het examen kan geven, bestaat uit examenopgaven die bij vorige gelegenheden gebruikt zijn. De beperking die in de formulering van de regel ligt besloten is bedoeld om duidelijk te maken dat een student niet kan afgaan op examenvragen die betrekking hadden op een cursus die in vergelijking met de huidige gewijzigd is. Het verdient in dat geval wel aanbeveling studenten in kennis te stellen van het feit dát zij niet (meer) op de zonder enige twijfel in omloop zijnde vragen of informatie daarover kunnen afgaan.

Met de hier genoemde drie groepen gevallen waarop verwachtingen omtrent de moeilijkheidsgraad van het examen gebaseerd kunnen zijn, zijn niet alle mogelijkheden genoemd om verwachtingen op te baseren. Het woord 'kunnen' ('die gebaseerd kunnen zijn op...') is om die reden in de regel opgenomen. In de hierna volgende gevallen is soms een beroep gedaan op een vierde mogelijkheid, nl. vergelijking met een examenonderdeel in een ander vak. De kans dat een dergelijk beroep gehonoreerd wordt lijkt mij niet geheel uitgesloten, maar wel buitengewoon klein, omdat er tal van factoren kunnen zijn die de vergelijking dubieus maken, waardoor het onaannemelijk wordt dat iemand aan die vergelijking redelijkerwijze verwachtingen kan ontlenen.

Beroepen, die – mede – op grond van de hier geformuleerde regel zijn ingesteld, zijn in een aantal gevallen niet ontvankelijk verklaard, omdat de desbetreffende beroepscommissie van oordeel was dat het beroep zich richtte tegen een regel van algemene strekking. In 3.3.1.2. heb ik betoogd dat dit standpunt onjuist is; men vergelijke de aldaar genoemde gevallen onder c. Beroepen die zich richten tegen de moeilijkheidsgraad van examens zijn wel degelijk ontvankelijk; men dient evenwel rekening te houden met een zeer scherpe marginale toetsing.

Een geval waarin het beroep niet ontvankelijk verklaard werd:

(76) 'dat de klager heeft gesteld dat 'het examen moeilijker is dan de te oefenen stof'. Voorzover deze bewering op de moeilijkheidsfactor van het tentamen doelt is de Beklagkamer onbevoegd om daarover te oordelen. Indien de klager met deze bewering beoogt te zeggen dat de aangeboden stof geen adequate voorbereiding op het tentamen mogelijk maakt dan is de Beklagkamer van oordeel dat dit door de klager niet is aangetoond of aannemelijk gemaakt. Ten overvloede wil zij in dit verband nog vermelden dat de verweerder tijdens de zitting overtuigend heeft aangetoond dat alle geïncrimineerde opgaven met behulp van de syllabus konden worden opgelost; (...).'

In de appendix zijn twee beroepszaken opgenomen, waarvan in de eerste (nr. 125) eveneens tot niet-ontvankelijkheid werd geconcludeerd, terwijl in de tweede (nr. 23) de ontvankelijkheid in het midden werd gelaten. Zie over deze laatste zaak ook noot 156.

In de volgende beroepszaak is niet duidelijk of de betrokken commissie de geformuleerde regel als zodanig erkent; let men op de door mij gecursiveerde zinnen, dan lijkt dat de ontkenning van de regel in te houden, maar daar staat tegenover dat de commissie deze zinnen hanteert ter motivering van de *marginale* toetsing.

(10) 'De commissie is van mening dat in het algemeen de geldigheid van schriftelijke tentamens slechts met succes kan worden betwist indien de vragen of vraagstellingen kennelijk onredelijk zijn. Deze kennelijke onredelijkheid zal niet spoedig kunnen worden aangenomen. *Het enkele feit bijvoorbeeld dat in twee proeftoetsen, zoals die ook bij (vak x) zijn geweest, de vragen van een bepaald karakter waren, dan wel een bepaalde spreiding vertonen schept voor de docenten geen verplichting om in de toekomst bij het opstellen van tentamenvragen op dezelfde voet voort te gaan. De docenten zijn in beginsel vrij om binnen de verplichte tentamenstof variaties in de te stellen tentamenvragen, aan te brengen.* De commissie kan in deze slechts een marginale toetsing hanteren.'

In een aantal andere gevallen lijkt de regel als zodanig in ieder geval wel te worden aanvaard, terwijl de commissie zich ook bevoegd acht om van klachten terzake kennis te nemen. Eén voorbeeld van een dergelijk geval volgt hieronder; de overige zijn opgenomen in de appendix (nrs. 41, 84 en 85), de laatste twee van enig commentaar voorzien.

(128) 'Bij de grief of de examenopgaven van de herkansingen in augustus en oktober beantwoordden aan de verwachtingen tijdens het onderwijs gewekt:

De commissie heeft dit punt uitvoerig laten toelichten. Hieruit, en uit de documentatie van de sectie (x) bleek niet dat er onderwerpen getentamineerd zijn die niet in de voorgeschreven literatuur te vinden waren. Bovendien werd niet door de studenten aannemelijk gemaakt dat er bij de mondelinge behandeling van de voor het tentamen verplichte stof, de accenten dermate anders zijn gelegd dat hieruit een geheel verschillend beeld van de te bestuderen stof naar voren kwam.
Op grond hiervan komt de commissie dan ook tot de conclusie dat het beroep op dit punt ongegrond is.'

3.3.2.4. Examenvragen zijn duidelijk en ondubbelzinnig

Vragen en opgaven behoren duidelijk en ondubbelzinnig te zijn.

Toelichting

Deze regel is natuurlijk onomstreden. De toepassing ervan roept evenwel enkele vragen op. Wat dient er te gebeuren wanneer, zoals iedere vragensteller kan overkomen, een vraag niet duidelijk blijkt te zijn? Er zijn verschillende mogelijkheden, waarbij wij onderscheid moeten maken tussen essay-vragen en meerkeuzevragen.

Wanneer een meerkeuzevraag onduidelijk[167] is, kan dat ten eerste betekenen dat door de dubbelzinnigheid der vraagstelling méér alternatieven goed gerekend kunnen worden; in de tweede plaats kan het betekenen dat de vraag op zichzelf duidelijk is, maar een of meer der alternatieven onduidelijk, terwijl het in de derde plaats kan gebeuren dat méér alternatieven goed zijn, of, in de vierde plaats, helemaal géén. Een examinator die met een dergelijk probleem geconfronteerd wordt, staat voor een keuze uit twee kwaden. Hij kan besluiten de desbetreffende vraag helemaal niet mee te tellen – als geen enkel alternatief goed blijkt, is er zelfs geen andere mogelijkheid. Wanneer hij zou besluiten de vraag mee te rekenen voor degenen die haar 'goed' hebben beantwoord, maar voor de overigen haar niet mee te laten tellen, terwijl hij voor deze laatste groep tegelijkertijd de zak/slaaggrens aanpast, dan handelt hij in feite hetzelfde, ook al klinkt het iets subtieler, en daardoor wellicht meer aanvaardbaar voor de betrokkenen. In een beroepszaak vocht een student (ook om een andere reden) het niet-meerekenen van de vraag aan:

(19) 'dat (...) door de heer Z. is gesteld, dat een examinator onzorgvuldig handelt als hij achteraf bij de correctie vragen laat vervallen – welke rond 15% van het aantal oorspronkelijke vragen uitmaken — omdat onvoldoende rekening is gehouden met de tijd en aandacht die door de examinandus aan de vervallen vragen tevergeefs is besteed en dat het opwaarderen van de overgebleven vragen hieraan onvoldoende tegemoet komt.' Terzake overwoog de beroepscommissie: 'dat het in beginsel tot de bevoegdheid van de examinator behoort om te bepalen dat achteraf, dus bij de correctie, zekere vragen ondeugdelijk zijn gebleken en dientengevolge voor de beoordeling uitgeschakeld moeten worden en dat in het algemeen het verlies aan vragen van 15% nog niet als inacceptabel gezien behoeft te worden; (...).'

167. Wanneer bij een meerkeuzevraag de betrokken examinatoren het onderling niet eens zijn over de vraag welk alternatief juist is, zal men vrijwel altijd moeten aannemen dat de vraag niet aan de hier geformuleerde regel voldoet. Zie evenwel hierna het beroep, opgenomen onder nr. 100.

De tweede keuze die een examinator kan maken (althans wanneer er meer 'goede' alternatieven blijken te zijn), is het goed rekenen van al deze alternatieven – daarmee het risico lopend dat hij die studenten benadeelt die tengevolge van de onduidelijkheid in de vraag in verwarring zijn geraakt. Deze oplossing wordt, zoals wij nog zullen zien, vaak gekozen wanneer een student in beroep in het gelijk wordt gesteld.

Een voorkeur voor één van deze oplossingen is in het algemeen niet uit te spreken; de keuze hangt af van de omstandigheden van het geval. Gaat het om een vraag waarbij achteraf géén der alternatieven goed blijkt te zijn, dan is er geen andere oplossing dan het laten vallen van de vraag en het aanpassen van de zak/slaaggrens. Is de ontstane verwarring beperkt gebleven, dan valt te overwegen om ook het 'andere' alternatief goed te rekenen; is de verwarring groot geweest, dan kan de vraag maar beter geschrapt worden, omdat er allicht studenten zijn die ten gevolge van de verwarring in de fout gegaan zijn. Aanwijzingen hiervoor zijn niet alleen te vinden in de klachten van de betrokken studenten, maar ook in de beantwoording van de vraag; hebben véél studenten de vraag op de bedoelde wijze beantwoord, dan wijst dat op weinig verwarring; hebben veel studenten een onjuist antwoord gegeven, dan wijst dat op veel verwarring.

Vervolgens kan zich de situatie voordien, dat een klacht van een student over de onduidelijkheid van een vraag niet gehonoreerd wordt door de examinator, waarna de betrokkene in beroep gaat en door de beroepscommissie in het gelijk gesteld wordt. In zulke gevallen zal de beroepscommissie besluiten de oorspronkelijke beoordeling te vernietigen en de betrokken examinator verzoeken om een nieuw cijfer vast te stellen met inachtneming van het oordeel van de beroepscommissie. Een commissie die aldus gehandeld had, voegde aan haar besluit het volgende toe:

(34) 'de nietigheid van het besluit (nl. de oorspronkelijke beoordeling, MJC), voorzover het de andere deelnemers aan het tentamen (x) betreft, voor gedekt te verklaren;.'

Dit korte zinnetje bevat een tweetal problemen. In de eerste plaats wordt gesproken over 'de nietigheid van het besluit'. Hier is sprake van een onjuiste terminologie: het oorspronkelijke besluit van de examinatoren was op zichzelf niet *nietig*, maar werd conform art. 40 WUB in beroep *vernietigd*. In de tweede plaats zijn er twee argumenten, die overigens onderling strijdig zijn, die 'het voor gedekt te verklaren' van de oorspronkelijke beslissing onjuist doen zijn. Het eerste argument is juridisch van aard: de overige deelnemers aan het tentamen komen helemaal niet in het stuk voor. De beroepscommissie kan slechts de aan haar beoordeling onderworpen uitslagen vernietigen, niet die van studenten die niet in beroep gegaan zijn. Dat is niet een beperking die speciaal voor deze beroepscommissie geldt; deze beperking is inherent aan de aard van de rechtsmacht van rechterlijke colleges in het algemeen. Dat neemt niet weg dat het uit onderwijskundig oogpunt onbevredigend is de beslissing in het ene geval